МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота
магістра

ОРГАНІЗАЦІЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ

Виконала: магістрантка 2-го курсу, групи 8.2813-1з
спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування»
освітньо-професійної програми «Публічне управління та адміністрування»
О.М.Кручиніна

Керівник: доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
доцент, к.держ.упр. Заїка О.В.

Рецензент: професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи,
доцент, д.філос.н. Масюк О.П.

Запоріжжя – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет_соціології та управління_____
Кафедра___філософії, публічного управління та соціальної роботи_____
_
Рівень вищої освіти магістр_____
Спеціальність __281 «Публічне управління та адміністрування»_____
Освітньо-професійна програма «Публічне управління та адміністрування»___

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
_____Т.І. Бутченко
«____»_____2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРАНТЦІ

_____Кручиніній Ользі Миколаївні_____
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи _Організація кадрового забезпечення територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки_____
_____
керівник роботи _____Заїка Олена Вікторівна, к.держ.упр., доцент,_____
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «11» березня 2024 року № 433-с

2. Строк подання студентом роботи __6 грудня 2024 року___

3. Вихідні дані до роботи: Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991, № 1934-XII /Відомості Верховної Ради України від 03.03.1992 – 1992 р., № 9, ст. 108; Доктрина України-нормативно–правове підгрунтя законодавчого забезпечення оборони держави / О.І. Погібко ; Закон України «Про військовий обов'язок та військову службу»: за ред.29.11.2024; Воєнна доктрина України : Указ Президента України № 555/2015 від 24.09.2015 р; Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки: за аг ред. ПКМУ 2022: Про загальний військовий обов'язок і військову службу: Постанова Верховної Ради України від 31.01.1992 № 2085-XII //Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)_1. Проаналізувати державну воєнну політику України. 2. Уточнити зміст головних понять «збройні сили», «військовослужбовці», «військовий обов'язок», «військові збори», «територіальні центри комплектування та соціальної підтримки». 3. Визначити принципи та методи дослідження формування нової воєнної доктрини України. 4. Дослідити сутність та механізм територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. 5. Висвітлити нормативно-правове регулювання військового законодавства

України 6. Виявити особливості забезпечення формування кадрової політики територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки. 7. Охарактеризувати зарубіжний досвід загроз національній безпеці держави. 8. Обґрунтувати основні перспективи удосконалення законодавства з питань кадрового забезпечення територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

_____

_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Заїка О.В., доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	16.05.2024	16.05.2024
Розділ 2	Заїка О.В., доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	27.08.2024	27.08.2024
Розділ 3	Заїка О.В., доцент кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	10.10.2024	10.10.2024

7. Дата видачі завдання 10 травня 2024 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Березень – квітень 2024	*виконано*
2.	Бібліографічний пошук	Травень 2024	*виконано*
3.	Розробка основних положень роботи	Червень 2024	*виконано*
4.	І розділ	Червень – серпень 2024	*виконано*
5.	ІІ розділ	Серпень – жовтень 2024	*виконано*
6.	ІІІ розділ	Жовтень – листопад 2024	*виконано*
7.	Систематизація висновків	Листопад – грудень 2024	*виконано*
8.	Нормоконтроль	Листопад – грудень 2024	*виконано*

Студент _____ О.М.Кручиніна

Керівник роботи _____ О.В. Заїка

Нормоконтроль пройдено
Нормоконтролер _____ О.В.Заїка

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 120 сторінок, 103 позиції у списку літератури.

ОРАГІЗАЦІЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ

Мета дослідження: виявлення та дослідження теоретико-правових аспектів державного управління та основні завдання кадрового забезпечення територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки та їх взаємодію з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування. Розроблено заходи з удосконалення державного управління системи призову, мобілізації та комплектування силових структур України в сучасних умовах

Об'єкт дослідження: етично-правова діяльність територіальних центрів комплектування та соціального забезпечення.

Предмет дослідження: особливості кадрової політики територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки.

Методи дослідження: аналіз, синтез, індукція, дедукція, структурно-функціональний, аналіз статистичних даних.

Новизна дослідження:

Гіпотеза: покращити існуючу систему кадрового забезпечення територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки за рахунок застосування різноманітних факторів впливу, як правових, так й етичних.

Висновки: 1. Підкреслено низку зовнішніх та внутрішні чинники, які впливають на комплектування Збройних сил України.

2. Комплектування військовослужбовцями контрактної служби можлива за умови розробки відповідної нормативно-правової бази та відповідних кваліфікаційних вимог щодо проходження військової служби за контрактом.

3. Серед прогресивних моментів щодо правового регулювання даної сфери є: конституційне закріплення принципу поділу влад; правова фіксація повноважень органів законодавчої, виконавчої і судової влади у сфері оборони, наділення їх реальними механізмами стримувань та противаг, узгодженість підзаконних правових актів з актами, що мають вищу юридичну силу.

SUMMARY

The paper consists of 120 pages, 103 bibliographic entries.

ORGANIZATION OF HUMAN RESOURCES MANAGEMENT IN TERRITORIAL RECRUITMENT AND SOCIAL SUPPORT CENTERS

Research Objective - identify and explore the theoretical and legal aspects of public administration and the primary tasks of human resources management in territorial recruitment and social support centers, as well as their interaction with local executive authorities and local self-government bodies. To develop measures to improve public administration of the system of conscription, mobilization, and staffing of Ukraine's security forces in modern conditions.

Research Object: ethical and legal activities of territorial recruitment and social support centers.

Research Subject: features of human resources policy in territorial recruitment and social support centers.

Research Methods: analysis, synthesis, induction, deduction, structural-functional analysis, statistical data analysis.

Hypothesis: to improve the existing system of human resources management in territorial recruitment and social support centers through the application of various influencing factors, both legal and ethical.

Conclusions: 1. The paper highlights a number of external and internal factors that influence the staffing of the Armed Forces of Ukraine. 2. Staffing the Armed Forces with contract servicemen is possible provided that an appropriate regulatory framework and corresponding qualification requirements for contract military service are developed. 3. Among the progressive aspects of the legal regulation of this sphere are: the constitutional consolidation of the principle of separation of powers; the legal fixation of the powers of the legislative, executive, and judicial branches in the field of defense, endowing them with real mechanisms of checks and balances; the consistency of subordinate legal acts with acts of higher legal force

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ 13
1.1. Державна воєнна політика України: цілі та завдання у сфері оборони країни 13
1.2. Механізми реалізації державної політики щодо забезпечення воєнної безпеки 24
1.3. Принципи та методи дослідження формування нової воєнної доктрини України 34
РОЗДІЛ 2ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА СИСТЕМА ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ 46
2.1. Становлення територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки в Україні 46
2.2. Цільові аспекти, завдання та принципи територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки 55
2.3. Порівняльний аналіз системи призову на строкову службу на прикладі зарубіжних країн 63
РОЗДІЛ 3 РОЗРОБКА ЗАХОДІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ В УКРАЇНІ 79
3.1. Основні напрями зміни правового регулювання порядку комплектування збройних сил на сучасному етапі 79
3.2. Взаємодія територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування при вирішенні завдань оборонного характеру 94
3.3. Розробка заходів державного управління щодо проходження військової служби в умовах особливого періоду (воєнного стану) 107
ВИСНОВКИ 113
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ 118

СКОРОЧЕННЯ ТА УМОВНІ ПОЗНАКИ

АТО	-	Антитерористична операція
ВРУ	-	Верховна Рада України
ВУ	-	Військове управління
ЗСУ	-	Збройні Сили України
КЗпП України	-	Кодекс законів про працю України
НАТО	-	Організація Північноатлантичного альянсу
ОВУ	-	Органи військового управління
ООС	-	Операція об’єднаннях сил
СБУ	-	Служба безпеки України
ТЦК та СП	-	Територіальні центри комплектування та соціальної підтримки

ВСТУП

Актуальність теми дослідження.Соціальні процеси в Україні в період фундаментального реформування економічного, політичного та духовного устрою суспільства порушили питання про внесення істотних коректив у військову політику держави, збройних сил, організаційно-управлінську діяльність.

Збройні сили України – складова суспільства, створена для відбиття агресії, спрямованої проти України, для збройного захисту цілісності та недоторканності її території, а також для виконання завдань відповідно до міжнародних договорів.

У сучасних умовах демократизації суспільних відносин та соціально-економічних перетворень, удосконалення організації і діяльності військового управління набувають актуальності правова організація системи та структури територіальни центрі комплектування та соціаьно пітримки як територіальних органів Міністерства оборони України. Йдеться, насамперед, про визначення їх завдань, функцій і принципів діяльності. Важливим є вироблення пропозицій та рекомендацій для суб'єктів права законодавчої ініціативи стосовно визначення місця територіаьни центрів комплектування та соціаьної підтимки у державному механізмі в цілому та в організації військового управління зокрема.

Таким чином, актуальність обраної теми магістерського дослідження зумовлена необхідністю поглиблення державно-правових засад функціонування територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки в Україні, розгляду теоретичних та практичних проблем діяльності ТЦК та СП, а також формулювання відповідних висновків та практичних пропозицій і рекомендацій.

У роботі над обраною темою використовувалися праці вчених з проблем теорії державного управління, представників адміністративно-правової, військової та інших наук, зокрема:В. Гейка, О. Коваля, В. Паламарчука, О. Поліщука, Г. Ситника, Т. Стукаліна, О.Устименка, В. Хижняка, В. Шамрая,

М. Шевченка та інших

Об'єкт дослідження магістерської роботи – процес встановлення ТЦК та СП України в сучасних умовах.

Предмет дослідження – теоретико-правові підходи державного управління до ТЦК та СП України.

Мета магістерської роботи – на підставі аналізу законодавства України, практики його реалізації розробити заходи, спрямовані на вдосконалення адміністративно правових засад діяльності ТЦК та СП України в сучасних умовах.

Для досягнення поставленої мети в магістерській роботі основну увагу було приділено вирішенню таких *завдань*:

– Дослідити теоретико-правові аспекти державного управління в умовах реформування Збройних сил України;

– проаналізувати організаційно-правову систему діяльності ТЦК та СП України;

– запропоновати заходи державного управління з питань кадрового реформування ТЦК та СПв сучасних умовах.

У магістерській роботі використано такі загальнонаукові і спеціальні методи дослідження: діалектичний метод і метод спостережень, методи критичного та порівняльного аналізу і синтезу, системний підхід, ситуаційний підхід.

Нормативною базою роботи є ієрархічна структура військового законодавства України, яка розмежовується на ланки нормативних приписів у складі таких нормативно-правових актів: 1) конституційних; 2) кодифікованих (кодекси та статути, прийняті Верховною Радою України); 3) законів України; 4) постанов Верховної Ради України; 5) указів, розпоряджень, які мають нормативний характер тощо.

Інформаційними джерелами магістерської роботи є методичні та наукові праці з теми дослідження, статистична інформація.

Наукова новизна одержаних результатів магістерського дослідження полягає у наступному:

– досліджено теоретико-правові аспекти державного управління в умовах реформування Збройних сил України, зокрема, визначено механізми реалізації державної політики щодо забезпечення воєнної безпеки;

– розкрито особливості адміністративно-правової організації діяльності ТЦК та СП, розглянуто структуру, повноваження, зокрема, встановлено, що Міністерство оборони України за погодженням з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування створено на базі військових комісаріатів територіальні центри комплектування та соціальної підтримки;

- проаналізовано організаційно-правову систему діяльності ТЦК та СП України;

- запропоновано заходи державного управління з організації кадрового забезпечення ТЦК та СП в сучасних умовах;

- удосконалено структуру та повноваження ТЦК та СП у частині виконання завдань соціального характеру, контролю та нагляду відносно органів виконавчої влади в контексті вирішення питань оборонного характеру;

- набули подальшого розвитку система підготовки та відбору осіб, які підлягають призову на військову службу під час мобілізації з урахуванням перспектив розвитку Збройних сил України, шляхом створення престижу в цих органах за рахунок грошового забезпечення, соціальних пільг та матеріально-технічного забезпечення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що результати магістерського дослідження пройшли апробацію на Міжнародній науково-практичній конференції «Формування сучасних концепцій менеджменту організацій та адміністрування в умовах цифровізації» та Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретичні та практичні засади розвитку економіки, обліку, фінансів, менеджменту та права» (м.Запоріжжя).

Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

1.1. Державна воєнна політика України: цілі та завдання у сфері оборони країни

Питання оборони країни завжди й не залежно від форм державного правління були і залишаються актуальними, тому функція держави з оборони країни від зовнішнього нападу становить важливий напрям діяльності.

Історія підтверджує, що на всіх етапах розвитку державно-організованого суспільства існувала об'єктивна необхідність захисту від зовнішніх агресорів свободи та незалежності країни, її суверенітету та територіальної цілісності[94].

Державне управління (далі ДУ) у сфері оборони – цілісна система спеціально організованого управління, яке здійснюється суб'єктами управління, що функціонують у сфері безпеки та оборони. Вони реалізують державну політику, забезпечують законодавче регулювання відносин через виконання функцій держави, впливають на процеси розвитку оборонної та безпекової сфери з метою підвищення ефективності як системи загалом, так і окремих її елементів, а отже, це воєнне управління, що полягає у цілеспрямованих діях Президента України, Уряду України та інших органів ДУ щодо розбудови та удосконалення вишколу Воєнної організації держави, оперативному облаштуванні території країни, в забезпеченні озброєнням, військовою і спеціальною технікою, матеріальними ресурсами, а також у керівництві діяльністю Збройних Сил України (далі ЗСУ), та інших військових формувань під час виконання ними поставлених завдань. Оборона України базується на готовності ЗСУ, економіки, населення, території до оборони і будується відповідно до воєнної доктрини держави [80].

Розглядаємо ДУ у сфері безпеки та оборони і як систему правових, організаційних та економічних механізмів управлінської діяльності

державних органів влади та органів місцевого самоврядування, спрямованих на реалізацію державної політики у сфері безпеки та оборони.

З огляду на це, доцільно проаналізувати, чи має ДУ у сфері безпеки та оборони можливість розвиватися на основі таких критеріїв, як:

- участь усіх громадян, що мають право голосу. Участь може бути як безпосередньою, так і опосередкованою через легітимізовані посередницькі інституції та представників;

- верховенство права. Правова система повинна бути справедливою і діяти однаково для всіх, особливо щодо прав людини;

- прозорість. Свобода інформації, її повнота й доступність для всіх, хто в ній зацікавлений;

- відповідальність. Інституції та процеси служать усім членам суспільства;

- орієнтація на консенсус. Дотримання балансу інтересів для досягнення широкого консенсусу з локальних і загальних питань та процедур;

- справедливість. Добробут суспільства залежить від урахування інтересів кожного члена суспільства в ньому;

- ефективність та результативність. Максимально ефективне використання ресурсів для задоволення потреб громадян;

- підзвітність. Уряд, приватний бізнес та структури громадянського суспільства підзвітні громадськості та інституційним носіям прав

- стратегічне бачення. Лідери та громадськість мають довгострокову перспективу щодо “доброго врядування” і людського розвитку та чітко уявляють собі заходи, необхідні для їх реалізації [89].Чи, можливо, його модель має відповідну специфіку, відповідно до специфіки мети та реалізації специфічних завдань.

Так, щодо основної риси – участі громадян у прийнятті управлінських рішень у сфері безпеки та оборони, – її забезпечення, на нашу думку, можливе лише у вирішенні окремих питань, що не стосуються військових та державних таємниць. Навіть у країнах розвинутої демократії, де у розробці та впровадженні державно-управлінських рішень у сфері безпеки, значну роль

відіграють інститути громадянського суспільства та неурядові структури разом зі ЗМІ, головним суб'єктом формування та реалізації державної політики у вказаній сфері залишаються органи державної влади. Це обумовлено тим, що саме органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, використовуючи наявні у їх розпорядженні ресурси, здійснюють юридично владний вплив на суспільні відносини, які виникають із приводу реалізації національних інтересів [90]. Тому задля безпосереднього виконання завдань щодо забезпечення безпеки суспільства і держави створюються спеціалізовані державні інститути (сили, засоби), зокрема армія, органи розвідки і контррозвідки, дипломатичні служби тощо, а також відповідні структури ДУ (міністерства, комітети, ради тощо) [90]. Через специфіку виконання вказаними органами завдань, громадяни можуть брати участь лише у контролі окремих їх функцій і тільки у мирний час. В особливих умовах, які пов'язані з воєнною або загрозою іншого походження, права громадян на здійснення контролю безпекової сфери суттєво обмежуються, що цілком виправдано інтересами безпеки держави та захисту самих громадян.

Стосовно забезпечення верховенства права та прав людини, то, у цьому контексті треба звернути увагу на те, що працівники силових структур та військовослужбовці обмежені у реалізації своїх прав відповідними відомчими документами. Тому система ДУ не може діяти однаково по відношенню до усіх категорій громадян.

Така риса, як прозорість також стосується лише окремих процедур та рішень, розголос яких не шкодить безпеці суспільства. Свобода інформації у деяких питаннях безпеки оборони, таких як дислокація частин, види озброєння, прізвища командирів, плани бойової підготовки тощо лише шкодить, а під час бойових дій працює на користь ворога, про що свідчать події на Донбасі, де нерозумне висвітлення подій українськими ЗМІ часто призводило до негативних наслідків та жертв.

Справедливість означає, що добробут суспільства залежить від урахування інтересів кожного члена суспільства в ньому. Справедливість у контексті безпеки є поняттям відносним та досить суб'єктивним. Справа в

тому, що гарантування індивідуальної (особистої) безпеки є відправною точкою у забезпеченні всіх її рівнів – групової безпеки, безпеки суспільства, безпеки держави, національної, регіональної та міжнародної безпеки. У цьому контексті, допускається, що безпека суспільства тотожна безпеці людини (громадянина), що інтереси особистості та суспільства збігаються.

Водночас, не завжди інтереси особистості й суспільства збігаються, адже кожна людина неповторна, вона сприймає та реалізує ті чи інші цінності відповідно до конкретних обставин власного життя. Необхідність узгодження інтересів особистості та суспільства з метою гарантування їх безпеки є головним чинником формування системи національних інтересів та однією із визначальних цілей системи ДУ у сфері безпеки та оборони. Саме в цьому і проявляється баланс інтересів для досягнення широкого консенсусу у локальних і загальних питаннях.

Водночас такі риси, як відповідальність, ефективність та результативність, підзвітність є елементами демократичного цивільного контролю над сектором безпеки та оборони, та безперечною умовою створення ефективної системи ДУ у сфері безпеки та оборони.

Асоціація України з Європейським Союзом (далі ЄС) та її прагнення забезпечити національну безпеку шляхом участі у системах колективної безпеки, передусім НАТО, вимагає від нашої держави побудови сучасної моделі ДУ безпековою сферою, враховуючи принципи, на яких побудована модель врядування у ЄС. Незважаючи на те, що у кожній країні, яка входить до ЄС існують різні системи гарантування безпеки людини, які характеризуються як діяльність органів ДУ, партій, громадських організацій, посадових осіб і громадян, об’єднаних цілями щодо захисту прав і свобод громадян, що здійснюють узгоджену діяльність на підставі та в межах чинного законодавства з урахуванням культурних та історичних традицій [90]. Управлінські структури ЄС об’єднують ці системи шляхом формування та реалізації спільної політики, яка на демократичних засадах об’єднує зусилля держав-членів. Досвід країн ЄС свідчить, що однією з головних умов гарантування суспільної безпеки та безпеки людини є належний розвиток

інститутів громадянського суспільства.

Пошук Україною власного ефективного шляху у сфері безпеки та оборони значно активізувався і змінив вектор руху з моменту анексії Російською Федерацією (далі РФ) Криму та агресивних дій на Донбасі. Передусім це стосувалося зміни стратегічних пріоритетів, які містилися в основних документах. Так, була прийнята нова редакція Воєнної доктрини України під час російської збройної агресії проти України 2014 – 2015 рр. Доктрина нарешті визначила актуальні воєнні загрози для України: збройну агресію Росії проти України; нарощування військової потужності РФ в безпосередній близькості до державного кордону, зокрема можливість розгортання тактичної ядерної зброї на території Криму; мілітаризацію тимчасово окупованої території, присутність військового контингенту РФ у Придністровському регіоні Молдови; активізацію російськими спецслужбами розвідувально-підривної діяльності в Україні з метою дестабілізації внутрішньої ситуації.

Також до загроз віднесено діяльність на території України незаконних збройних формувань, яка спрямована на залякування населення та порушення функціонування органів державної влади [18].

14 березня 2016 р. Президент України П. Порошенко ввів у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 04.03.2016 р. “Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України”. У концепції визначено систему поглядів на розвиток безпекових та оборонних спроможностей України у середньостроковій перспективі та актуальні загрози безпеці. Основними загрозами визначено: агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження української економіки і підриву суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території; застосування Росією проти України воєнної сили та технологій гібридної війни [72].

21 червня 2018 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України № 2469-19«Про національну безпеку України», що містить концептуальні основи розвитку безпекової сфери на основі європейських

стандартів. Як наголошується в документі, закон визначає і розмежовує повноваження державних органів у сфері національної безпеки і оборони. Створюється основа для інтеграційної політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, впроваджується всеосяжний підхід до планування у сфері національної безпеки і оборони, забезпечуючи таким способом демократичний цивільний контроль над органами та формуванням сектору безпеки і оборони. Одним із головних завдань є інтеграція України в європейський політичний, економічний, безпековий простір, правовий простір, набуття членства в ЄС та в Організації Північно-Атлантичного договору, розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими країнами. Закон також визначає основні положення громадського контролю [75].

Тож з огляду на події сьогодення, система колективної безпеки світу враховує не тільки міждержавні об’єднання різних рівнів, але й такі елементи, як міжнародні неурядові організації, які так само відіграють значну роль у забезпеченні національної безпеки окремих країн. В умовах наростання загроз, які мають нетрадиційний, асиметричний тип, жодна країна не зможе самостійно ефективно їм протидіяти. Лише об’єднання зусиль усіх міжнародних безпекових інституцій може стати на заваді гібридним загрозам. Саме тому єдиним виходом для України у плані збереження державності та забезпечення своєї безпеки та оборони є її інтеграція в усі, як регіональні, так і глобальні безпекові організації, використання усіх можливих каналів розповсюдження серед міжнародної спільноти об’єктивної інформації про соціально-економічні та політичні перетворення у нашій країні та її наближення до демократичних європейських стандартів.

У наш час у воєнно-політичної теорії сформувався стійкий погляд на воєнну політику як одну із складових частин загальної політики держави, яка базується на законодавчих положеннях з військових питань і має визначити основні цілі і напрямки з підготовки й застосування збройних сил та інших

військових формувань для забезпечення воєнної безпеки людини, суспільства і держави в цілому. У Воєнній доктрині України, затвердженій указом Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015, яку проаналізуємо згодом, наведений нижче термін-словосполучення вживається у такому значенні: «Воєнна політика України - діяльність суб'єктів забезпечення національної безпеки держави, пов'язана із запобіганням воєнним конфліктам, організацією та здійсненням військового будівництва і підготовкою ЗСУ, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Державної спеціальної служби транспорту, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення до збройного захисту національних інтересів» [18].

Головною метою воєнної політики України є створення умов для відновлення територіальної цілісності держави, її суверенітету і недоторканності в межах міжнародно-визнаного державного кордону.

Основними цілями у сфері воєнної політики Україна вважає:

- відбиття збройної агресії РФ проти України;

- забезпечення обороноздатності України на рівні, достатньому для запобігання виникненню збройного конфлікту, а у разі збройного конфлікту – для його локалізації і нейтралізації;

- створення системи підтримання воєнної безпеки держави, яка б забезпечувала сприйняття України на міжнародному рівні як рівноправного суб’єкта міжнародних відносин та відповідала критеріям членства України в ЄС і в НАТО;

- зменшення корупційної складової в системі державної політики у сфері забезпечення воєнної безпеки держави, яка компрометує здатність України підтримувати свою обороноздатність.

Виходячи із засад внутрішньої і зовнішньої політики, а також характеру наявних та потенційних загроз національній безпеці, основними завданнями воєнної політики України у найближчий час і в середньостроковій перспективі є:

- локалізація та нейтралізація у найкоротші терміни воєнно-політичної

кризи на Сході України, запобігання переростанню її у масштабну збройну агресію;

- ліквідація незаконних збройних формувань та відновлення повного контролю державного кордону України;

- реформування сил оборони України з досягненням оперативної і технічної сумісності зі збройними силами країн НАТО, у тому числі шляхом впровадження стандартів НАТО;

- інтегрування добровольчих формувань до структур сил сектору безпеки і оборони України;

- створення цілісного сектору безпеки і оборони держави як головного елементу системи забезпечення воєнної безпеки, інтеграція спроможностей його складових для своєчасного і ефективного реагування на наявні та потенційні загрози;

- забезпечення спроможностей сил оборони, необхідних для досягнення цілей воєнної політики;

- підвищення спроможностей вітчизняного оборонно-промислового комплексу за рахунок впровадження новітніх оборонних технологій, створення максимально можливих замкнутих циклів розроблення і виробництва найважливіших зразків озброєння, спеціальної і військової техніки, використання можливостей військово-технічного співробітництва з країнами – стратегічними партнерами України;

- забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, учасників АТО, ООС та членів їх сімей;

- удосконалення системи демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони держави у відповідності з європейськими стандартами;

- підвищення рівня державної координації та удосконалення механізмів щодо консолідованого розвитку складових сектору безпеки та оборони та підвищення їх оперативних спроможностей для забезпечення воєнної безпеки [92].

Формування національних оборонних спроможностей буде

здійснюватися шляхом:

- удосконалення законодавства з питань оборони України з належним унормуванням діяльності у воєнній сфері та адаптація базових законодавчих, концептуальних і програмних документів з питань оборони до сучасних реалій;

- покращення взаємодії і координації дій органів державної влади і складових сектору безпеки і оборони як у мирний час, так і в особливий період, у кризових ситуаціях, з урахуванням особливостей сучасної збройної боротьби, у ході якої широко використовуються не лише традиційні військові операції (дії), але й різноманітні невоєнні сили та засоби;

- створення та впровадження єдиної стратегії комунікацій суб'єктів сектору безпеки та оборони, визначення єдиного органу для координації та контролю її реалізації;

- удосконалення системи кризового планування та управління у сфері оборони, упровадження стандартів управління військами, прийнятих в країнах-членах НАТО, із забезпеченням постійної готовності органів управління до виконання завдань, їх регулярних навчань і тренувань, а також децентралізованого стилю управління;

- уточнення функцій і завдань, перегляду структури і чисельності сил оборони, зокрема Збройних Сил та їх функціональних структур – Сил негайного реагування, Сил нарощування, Сил резерву, сил і засобів бойового чергування;

- удосконалення системи управління Збройними Силами, іншими військовими формуваннями здійснюватиметься в рамках створення перспективної єдиної системи управління сектору безпеки і оборони;

- ефективного управління резервами, забезпечення ефективної протидії корупції;

- утворення єдиної уніфікованої системи підготовки персоналу для сил оборони, з урахуванням досвіду західних військових організацій, громадянського сектору і бізнесу;

- реформування системи військової освіти і підготовки кадрів,

підвищення престижу військової служби, фінансового і соціального забезпечення військовослужбовців та членів їх сімей;

- модернізації державної системи мобілізації та мобілізаційної підготовки, створення системи резерву, яка дозволяє швидко нарощувати сили під час кризової ситуації, із завчасним передбаченням необхідних для цього витрат [92].

У структурному плані воєнна політика держави включає такі чотири компоненти:

1.Воєнно-політичні концепції, доктрини, стратегії, ідеї і погляди складають теоретичний компонент воєнної політики. Система воєнно-політичних поглядів, офіційно прийнятих в даній державі, щодо характеру можливих війн і воєнних конфліктів, засобів їх попередження, стримування можливої агресії, шляхів забезпечення воєнної безпеки з використанням воєнних структур відображаються у Воєнній доктрині держави або в її воєнно-політичній стратегії.

До цього компонента воєнної політики відносяться також воєнні аспекти державних програм забезпечення національної й міжнародної безпеки, військового будівництва, законодавство держави з оборонних питань, а також концептуальні ідеї і положення, що розглядаються в рамках воєнної політології, воєнної науки та інших галузей наукового знання, що займаються дослідженням воєнно-політичної дійсності.

2.Другим компонентом воєнної політики є воєнно-політичні відносини, що складаються між суб’єктами воєнно-політичної діяльності з приводу підготовки і використання збройного насильства для досягнення ними своїх політичних цілей. В сучасному розвиненому суспільстві політико-правове поле чітко визначає суб’єктом воєнно-політичної діяльності тільки державу та її установи. В країнах, де цього правового поля нема або воно існує тільки формально, у вигляді декларацій, утворюється поле воєнної напруги, тероризму і бандитизму.

Воєнно-політичні відносини між державами можуть приймати типові форми конфронтації, тобто нагнітання воєнної небезпеки, створення воєнної

загрози, підготовки і ведення воєн і воєнних конфліктів, або напроти - здійснюватися з приводу попередження війни, зміцнення національної, регіональної чи глобальної безпеки та можуть набувати форми воєнних союзів, спільних програм воєнно-політичного партнерства, миротворчих операцій та ін.

3.Важливим компонентом воєнної політики є воєнно-політична діяльність, тобто вся сукупність теоретичних і практичних заходів суб'єктів воєнної політики щодо вирішення завдань забезпечення національної й міжнародної безпеки, що пов'язані з підготовкою та застосуванням воєнних структур та засобів збройного насильства.

4.Четвертою складовою воєнної політики є воєнно-політичні установи та інститути, які регулюють воєнно-політичні відносини, реалізують воєнну доктрину (воєнно-політичну стратегію) держави. Вони забезпечують єдність політичного і військового керівництва всією військовою діяльністю у мирний та воєнний час [102].

Таким чином, визначені цілі та завдання державної воєнної політики теоретично відповідають сучасному стану і середньостроковому прогнозу воєнно-політичної обстановки та можуть уточнюватися відповідно до змін безпекового середовища, умов соціально-економічного розвитку України, спроможностей сил оборони.

Після створення умов для відновлення територіальної цілісності України, основна мета воєнної політики полягатиме в запобіганні виникненню нових воєнних конфліктів, системному зміцненні обороноздатності держави, підвищенні її ролі та авторитету на міжнародній арені.

1.2. Механізми реалізації державної політики щодо забезпечення воєнної безпеки

Державна політика щодо забезпечення воєнної безпеки обов'язково мала враховувати, що підтримка боєздатності формувань Воєнної організації на необхідному рівні не забезпечувалась через зниження можливостей

підтримки бойової підготовки військ, зменшення витрат на оборону, зниження рівня технічного та матеріального забезпечення з'єднань і частин, старіння та вихід із ладу військової техніки, руйнування оборонно-промислового комплексу, розрив кооперативних зв'язків у сфері виробництва озброєння і військової техніки. Слід зазначити, що під час формування силових відомств преференції надавалися посиленню правоохоронних органів, а не ЗСУ. Тому зовнішні загрози, а відповідно і формування системи захисту від них, відійшли на другий план, що й стало згодом причиною поразок нашої держави на початку ескалації воєнних дій на сході країни. Відсутність протягом тривалого часу єдиного розуміння в питаннях національної і як наслідок воєнної безпеки, призвело до того, що в України практично були відсутні вірогідні супротивники, існували лише "стратегічні партнери, сусіди". Саме за цих умов почалося тотальне скорочення ЗСУ, коли головним аргументом була не доцільність і відповідність реальним загрозам та небезпекам, а фінансова криза. Крім цього розв'язання агресії РФ проти України відкрило очі на реальні загрози у воєнній сфері, а саме:

- прискорення мілітаризації РФ, розміщення нових систем озброєнь на територіях суміжних з Україною держав, нарощування угруповань військ, що порушує наявне співвідношення сил; (значне збільшення витрат на оборону в РФ, починаючи з 2004 року, створення системи ПРО поблизу західного кордону України та значне нарощування угруповань військ РФ поблизу північного та східного кордону України);

- законодавче закріплення РФ можливості щодо застосування воєнної сили за межами РФ та грубе втручання у внутрішні справи сусідніх суверенних держав;

- створення угруповання військ РФ на тимчасово окупованій території півострова Крим, розпалювання збройного конфлікту у східних регіонах України;

- гібридна війна РФ проти України;

- діяльність на території України проросійських незаконних воєнізованих формувань, диверсійних і терористичних груп;

- невідповідність чинним загрозам у воєнній сфері структури, чисельності і озброєння ЗСУ та інших військових формувань;

- недостатній загальний рівень боєздатності ЗСУ та інших військових формувань, їх незадовільне матеріально-технічне забезпечення і фінансування;

- відсутність демаркації державного кордону України з РФ;

- недостатнє облаштування державного кордону України та відсутність врегулюваних правових засад забезпечення його режиму;

- використання кордону України для незаконного ввезення до неї, зброї військової техніки, боєприпасів, вибухових речовин з території РФ для забезпечення її військових підрозділів, незаконних збройних формувань та сепаратистів [2,с.8].

Суворі реалії кінця 2018 р. засвідчили: загроза набирає чітких контурів, а Росія проводить по-справжньому широкі мобілізаційні заходи. Інтерв'ю представника української військової розвідки про те, скільки російських сил сконцентровано на наших кордонах, продемонструвало масштаби російської підготовки безпосередньо до воєнної агресії проти України [19]. Нарощування значної кількості, комплектності, інфраструктурної готовності дивізій у межах 15-50 км від нашого кордону, приведення їх до стану оперативної готовності, подальше зростання мілітаризації Криму, проведення навчань, за легендами в яких недвозначно вгадуються контури наступальних операцій, − усе це переконувало: ігнорувати зазначені обставини − те ж саме, що ховати голову в пісок. Крім цього слід додати, що військовий потенціал, створений Росією за п'ять років у самому Донбасі склав: два армійських корпуси чисельністю 32 тисячі осіб, постійний прихід нових озброєнь завдяки "гумконвоям", регулярна фінансова допомога квазіреспублікам. Історія в Азовському морі (яка насправді ще не скінчилася) − це, швидше, був попереджувальний постріл. А ще − додаткова психологічна обробка російських військових, яка прищеплювала у них готовність стріляти по українцях на ураження [22]. Воєнна доктрина України, що введена Указом Президента України від 08.06.2012, як виявилось, не відповідала воєнно-політичній ситуації, не

вказувала на джерела, масштаби і характер загроз у воєнній сфері. А відтак – невірно визначила шляхи підготовки держави до збройного захисту та застосування воєнної сили [2,с.6]. Тому з метою забезпечення воєнної безпеки держави в умовах загострення воєнно-політичної обстановки необхідно було здійснити комплекс заходів, спрямованих на зміцнення ефективного функціонування механізму збройного захисту держави. Наростаючі загрози у воєнній сфері вимагали від Верховної Ради України (далі ВРУ) прийняття рішень щодо реанімації збройних формувань держави. Мабуть, першим практичним кроком в цьому напрямку став Закон “Про Національну гвардію України” від 13.03.2014. Відновлення, раніше розформованої Національної гвардії, ще раз красномовно засвідчило про непослідовність нашої державної політики у сфері національної безпеки. Надалі ВРУ була вимушена приймати не упереджувальні, а оперативні рішення відповідно до змін воєнно-політичної обстановки. Так, 17.03.2014 був зареєстрований проєкт Закону про затвердження Указу Президента України “Про часткову мобілізацію” (№4466), проєкт Закону про внесення змін до деяких законів України щодо служби у військовому резерві (№2591). 20.03.2014; 25.03.2014 було зареєстровано Проєкт Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення матеріально-фінансового забезпечення обороноздатності держави (4491), Проєкт Постанови про додаткові заходи щодо зміцнення обороноздатності України у зв'язку з агресією РФ (4519). У відповідь на рішення Ради Федерації Федеральних Зборів РФ щодо використання збройних сил РФ на території України Рада національної безпеки і оборони України 01 березня 2014 року прийняла рішення «Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України» [77]стосовно приведення ЗСУ та інших військових формувань у бойову готовність. В цілому реалізація завдань щодо забезпечення воєнної безпеки в період розгортання російської агресії була інтенсивною, але відставала на кілька кроків від дій агресора, а тому − низько ефективною [2,с.14]. Лише 27 серпня 2014 року Рада національної безпеки і оборони України прийняла рішення ”Про заходи щодо удосконалення

державної військово-технічної політики", 28 серпня 2014 року – "Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності". Всі наступні рішення Ради національної безпеки і оборони України, очолюваної Президентом України, на наш погляд, були достатньо оперативними і відповідали умовам воєнно-політичної обстановки, але перша оприлюднена комплексна оцінка загроз національній безпеці України в сучасних умовах прозвучала у зверненні Президента України П. Порошенка під час урочистого відкриття Верховної Ради VIII скликання "Про внутрішнє та зовнішнє становище України" Але виявляється ні ВРУ, ні апарат РНБО, ні КМУ не поспішали з корегуванням законодавства у відповідь на різке загострення безпекової ситуації. Лише в травні 2015 була затверджена Стратегія національної безпеки України, а у вересні 2015 - нова редакція Воєнної доктрини України. Що вдалося досягнути в системі забезпечення національної та воєнної безпеки:

- Україна відмовилась від позаблокової політики і відновила курс на - євроатлантичну інтеграцію;

- схвалено нову Стратегію національної безпеки України та її Воєнну доктрину. Розпочато розробку нової редакції Закону України "Про основи національної безпеки України";

- розроблено Концепцію реформування сектору безпеки і оборони, розпочато розробку Закону "Про планування в секторі оборони і безпеки України". Створено Головний ситуаційний центр України, розпочато створення мережі ситуаційних центрів органів сектору безпеки і оборони України;

- розпочато розробку нового законодавства і відповідних програмних документів щодо захисту воєнної безпеки;

- створено Об'єднаний комітет з питань розвідувальної діяльності при Президентові України, розпочато опрацювання нової Національної розвідувальної програми, розпочато опрацювання відповідних програмних документів;

- почалось опрацювання відповідних програмних документів щодо

парамілітарних формувань;

- здійснювався перегляд системи мобілізаційної підготовки та мобілізації з урахуванням набутого досвіду проведення часткової мобілізації протягом 2014-2015 років;

- у рамках переходу до нової функціональної структури ЗСУ почали формуватися сили спеціальних операцій ЗСУ;

- був розроблений проект Указу Президента України про необхідний та новий військово-адміністративний поділ території України;

- розпочалось розроблення Морської доктрини; - було розпочато, але не доведено до кінця створення ситуаційних центрів [2].

26 травня 2015 р. Указом Президента України прийнята “Стратегія національної безпеки України”, де значна увага приділена питанням організації воєнної безпеки [93]. Важливе значення мало прийняття Закону України “Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях” [29]. 21 червня 2018 р. Указом Президента України був прийнятий Закон України “ Про національну безпеку України” [28]. Цей Закон відповідно до статей 1, 2, 17, 18 і 92 Конституції України визначив цілі та основні засади державної політики, у сфері національної безпеки і оборони, що мали гарантувати суспільству і кожному громадянину захист від загроз. Цим Законом визначалися та розмежовувалися повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створювалася основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначалася система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, а також запроваджувався всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони. Згідно з цим Законом державна політика щодо забезпечення воєнної безпеки має бути спрямована на:

- повну трансформацію збройних сил держави під сучасні умови, виклики та вимоги:

- адаптування збройних сил щодо ведення сучасних (мережецентричних, гібридних, асиметричних) війн;

- впровадження нових видів військового мистецтва, в першу чергу в галузі військово-політичного управління озброєннями та управління стратегічними наступальними і оборонними військами;

- збільшення інвестицій в нові, перспективні технології, які сприятимуть нарощуванню потенціалу збройних сил та інших військових формувань, створених відповідно до законів України, при цьому ключове місце має відводитись визначенню основних напрямків в галузі науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт з модернізації вже наявних та розробки нових, високотехнологічних зразків озброєнь;

- розробку концепції мережецентричних підходів військового будівництва та підготовку військ до ведення сучасних військових дій.

Основними напрямами змін у військовій сфері є створення необхідних функціональних структур ЗСУ, оптимізація їх чисельності, перехід до професійної армії. Для цього потрібно було мати достовірне прогнозування розвитку воєнно-політичної обстановки в світі і навколо країни, яка мала забезпечуватися глибоким аналізом існуючих загроз воєнній безпеці; встановленням і оцінкою агресивних намірів (цілі, завдання, спрямованість, склад, можливості, потенційна роль агресора); вчасним виявленням осередків напруженості і конфліктних ситуацій, їх розвитку і можливості переростання у війну [32].

Для забезпечення воєнної безпеки за реалізації довгострокового оборонного планування стратегічний моніторинг та аналіз мав здійснюватися за основними напрямами оцінки:

- стану та визначення тенденцій розвитку воєнно-політичної, воєнно-стратегічної ситуації та соціально-економічної ситуації у державі та світі;

- реальних і потенційних загроз національній безпеці України у воєнній сфері;

- характеристик ЗСУ та інших військових формувань, що визначають їх готовність до виконання визначених функцій і завдань;

- вимог нормативно-правових актів стосовно підстав і повноважень та способів, згідно з якими повинні діяти суб'єкти та об'єкти воєнної безпеки;

- проблем у сфері оборони та військового будівництва, шляхів їх вирішення;

- результатів виконання державних програм розвитку формувань і планів їх утримання та розвитку;

- матеріальних, фінансових, та людських ресурсів, що виділяються на розвиток формувань;

- прогнозних показників видатків зведеного бюджету на оборону[21].

Під час формулювання оборонної політики визначальну роль відіграє не сама наявність збройних сил, а потенціал, яким вони володіють або будуть володіти в контексті оборонних цілей держави. Аналіз системи підготовки ЗС України станом на 2014 р. показав, що вона не відповідала сучасним вимогам, а рівень її фінансування та матеріально-технічного забезпечення призвів до зниження бойової та мобілізаційної готовності, а також боєздатності військ (сил), не забезпечував виконання покладених на них завдань за призначенням [2]. Тому, з метою належного розвитку функціональних структур ЗСУ передбачалось вдосконалення їх якісних характеристик, досягнення відповідності бойового та чисельного складу, їх бойових можливостей, характеру реальних і потенційних загроз національним інтересам України. Формування сучасних функціональних структур мало забезпечити надійне виконання покладених на ЗСУ завдань, давало змогу привести їх склад та чисельність у необхідну і належну відповідність до економічних і мобілізаційних можливостей держави, тим самим забезпечити раціональне використання людських, матеріальних, фінансових та інших ресурсів. Збройні сили не могли виконувати завдання в тому обсязі, який був визначений Воєнною доктриною, якщо вони не будуть оснащені сучасними типами озброєння і воєнної техніки. При цьому основними напрямами їх вдосконалення мають бути:

- розвиток інтегрованих систем і засобів розвідки, висвітлення обстановки, управління і зв'язку, координатно-метричного й інших видів

забезпечення;

- створення інтегрованого інформаційного середовища і розробка єдиної для всієї військової організації держави системи зберігання і обміну даними;

- розвиток високоточної зброї;

- універсалізація, інформатизація, "інтелектуалізація" озброєння і воєнної техніки, їх інтеграція і комплексування для надання їм багатофункціональних властивостей;

- зниження всіх видів помітності зразків озброєння, воєнної техніки, та військових об’єктів;

- підвищення мобільності і транспортабельності озброєння і воєнної техніки;

- зниження експлуатаційних витрат на озброєння і воєнну техніку на основі впровадження передових засобів і методів технічного обслуговування;

- автоматизація процесів управління і матеріально-технічного забезпечення військ, створення єдиної, інтегрованої і уніфікованої системи тилового забезпечення всіх компонентів воєнної організації [93]. Пріоритетним напрямом розвитку ЗСУ постала розробка перспективних систем, які б максимально відповідали вимогам сучасної збройної боротьби. Було передбачено, що види Збройних Сил мають виконувати завдання у тісній взаємодії між собою, застосовуючи специфічні засоби збройної боротьби, форми і способи ведення бойових дій, а також виконувати зобов’язання, які стосувались питань міжнародного військово-технічного співробітництва та участі у міжнародних миротворчих операціях відповідно до міжнародних договорів [7]. Структура, чисельність і оснащення Збройних сил України мали відповідати рівню існуючих і потенційних військових загроз і небезпек національній безпеці Україні, відповідно стандартам ЄС та НАТО. Збройні сили мають вирішувати завдання із захисту національних інтересів України та бути готовими до ведення війни в сучасних умовах. Першочергово на державному рівні постали завдання щодо якісного забезпечення безпеки та обороноздатності держави і суспільства. Для цього, доцільно було:

по-перше, завершити розробку концептуальних правових документів у

військовій сфері стосовно принципів національної безпеки та оборони України;

по-друге, створити систему стратегічного програмно-цільового управління військових формувань, зокрема військового управління;

по-третє, прискорити створення нової системи ДУ оборонно-промисловим комплексом;

по-четверте, і це головне, реалізувати комплекс заходів щодо збереження та посилення кадрового потенціалу [27]. Трансформація збройних сил як системний процес стратегічного значення передбачала створення певних передумов:

– наявність політичної волі здійснювати реформи у сфері оборони і безпеки;

– цілеспрямовану і відповідальну діяльність керівництва на всіх етапах процесу: від ухвалення рішення у сфері оборони через бюджетне планування до створення відповідних спроможностей;

– постійне роз'яснення законодавцям, урядовцям та громадськості змісту трансформації у воєнній сфері;

– проведення інституційних змін у системі державного і ВУ, пов'язаних з визначенням зовнішньополітичного курсу, та необхідністю зміни культури управлінської діяльності на всіх рівнях. [3,с.59].

Отже, на сучасному етапі розвитку державності, тобто при реальному стані війни, військово-політичне керівництво держави змушене було по-новому формувати оборонну політику держави та постійно адаптувати її до реалій сьогодення. Окрім того, виникла нагальна необхідність своєчасного нормативно-правового визначення шляхів розвитку, методів застосування та підготовки військових формувань до війни в сучасних умовах. Варто зауважити, що окремі елементи механізму організації воєнної безпеки потребували вдосконалення системи законодавчих і правових норм, на основі яких формуються всі рівні та види забезпечення, які в першу чергу були призначені для вирішення завдань з питань із забезпечення безпеки, діяльність різних суб'єктів у забезпечення воєнної безпеки [6]. Таким чином, основні

напрями державної політики щодо реалізації воєнної безпеки України полягали у створенні ефективних механізмів і проведенні комплексних заходів щодо запобігання воєнній агресії, локалізації та ліквідації її наслідків, запобіганні спробам подальшого порушення територіальної цілісності України.

1.3. Принципи та методи дослідження формування нової воєнної доктрини України.

Для того, щоб більш об'єктивно і точно розкрити обрану тему ми будемо використовувати певний набір наукових принципів і методів, які дають змогу детальніше розкрити проблему ролі створення нової моделі воєнної доктрини України.

За допомогою термінологічного принципу, який передбачає вивчення історії категорій і позначуваних ними понять, ми розробили та уточнили зміст понять «збройні сили», «територіальні центри комплектування та соціальної підтримки», «органи військового управління», «військова служба», «контрактна служба» тощо. Вирішити це завдання допоміг метод термінологічного аналізу. Зазначимо, що визначення цих понять ґрунтуються на тлумачних та професійних словниках.

Принцип системності вимагає розмежування зовнішньої і внутрішньої сторін матеріальних чи соціальних систем, сутності та їх проявів, виявлення різних сторін предмета, розкриття форми й змісту, елементів і структури, випадкового й необхідного і т.д. Цей принцип направляє мислення на перехід від явищ до їх сутності, до пізнання цілісності системи, а також необхідних зв'язків розглянутого предмета з навколишніи його предметами, процесами. Об’єктивність як принцип наукового пізнання займає важливе місце у методологічній основі нашого магістерського дослідження. За його допомогою стало можливим всебічне неупереджене розкриття досліджуваного предмету, а також складових останнього. Принцип об’єктивності став у нагоді при визначенні ролі традицій військово службовців

України. Крім того, визначений принцип уможливив відмову від стійких соціальних ідеологем негативного забарвлення, що сформувалися на теперішній час в масовій суспільній свідомості відносно посадових осіб органів військового управління. Реалізація цих принципів стала можливою за допомогою загальнонаукових методів (аналізу, синтезу, абстрагування, індукції, дедукції, класифікації, періодизації, логічного), міждисциплінарних (ретроспективного, футуроспективного, наративного). Слово «метод» грецького походження (metodos), що в перекладі означає спосіб досягнення якоїсь мети. При оцінці можливостей перерахованих методів треба враховувати, що жодний інший сам по собі не може цілком забезпечити роботу над вирішенням складної дослідницької проблеми.

До загальнонаукових принципів наукового пізнання використаних під час написання магістерської роботи належать: історичний, термінологічний, системний, діалектичний, а також принцип об’єктивності. Принцип історизму є світоглядним у тому розумінні, що має теоретичну підставу. Історизм ґрунтується на уявленнях про сутність розвитку, про прогрес, синтезування, взаємозв'язок якості й кількості, причинності та ін. Отже, за допомогою принципу історизму ми можемо простежити динаміку розвитку різних поглядів на проблему, визначити рівень її вивчення. За допомогою принципу історизму були визначені основні тенденції розвитку Збройних Сил України. Цей принцип був використаний в усіх розділах. Зазначимо, що будь-яке теоретичне дослідження потребує опису, аналізу та уточнення понятійного апарату конкретної галузі науки, тобто категорій і понять, що їх позначають.

Аналіз сучасного рівня воєнної небезпеки вимагає створення нової моделі воєнної доктрини України. Це вимагає творчих пошуків в цьому напрямі. Під воєнно-політичною моделлю доктрини держави вітчизняний дослідник В. Богданович пропонує розуміти формалізоване відображення процесу реалізації цілеспрямованої політики держави щодо забезпечення її воєнної безпеки [11, с.257]. Визначення місця та ролі Воєнної доктрини у правовій системі України, її впливу на розвиток українського державотворення є досить важливим на сьогодні, оскільки від того, яке

значення надається цьому джерелу у суспільстві та державі, значною мірою залежить життєздатність та ефективність його впливу на воєнну сферу, забезпечення національної безпеки, а також на державний розвиток загалом [101, с.17]. Науковці дають тлумачення поняття Воєнної доктрини України як "…прийняту в державі на певний період систему поглядів про мету, характер можливої війни, на підготовку до неї країни і військового формування та засобів до ведення воєнних дій…" [55]. Взагалі деякі автори порушують питання про формулювання нової назви доктрини: "Доктрина воєнної безпеки", або "Військова доктрина забезпечення статусу держави", чи "Доктрина відновлення військового потенціалу держави", або "Доктрина нової військово-політичної глобальної та національної безпеки", чи "Доктрина забезпечення безпеки розвитку держави в XXI столітті", або ще якась інша, яка, на їх думку, має визначати і стратегічну спрямованість. Необхідно зазначити, що на сучасному етапі усі визначення військових доктрин домінантним компонентом виокремлюють "систему офіційних поглядів на підготовку держави і збройних сил до війни для відбиття агресії", тобто для захисту життєво важливих інтересів від загроз воєнного характеру. Саме ці два найважливіші компоненти Воєнної доктрини, знайшли відображення в Законі України "Про оборону України" – підготовка держави до оборони (ст. 3) та відсіч збройній агресії проти України (ст. 4). Що стосується структур наведених доктринальних документів, то вони в основному окреслювалися їх власними моделями (формою), а не назвою. Мова йде сьогодні про шість таких моделей, так, одні містять в основному лише воєнно-політичні аспекти, інші – воєнно-технічні або і воєнно-економічні погляди чи основи. Разом з тим деякі інші, крім загальних положень чи преамбули і прикінцевих положень Воєнної доктрини, містять воєнно-політичні, воєнно-стратегічні та воєнно-економічні основи чи складові. Таку модель мала передбачати Воєнна доктрина України. Вивчаючи питання воєнної доктрини наведемо думку військового теоретика М. Фрунзе, який слушно зазначав, що воєнна доктрина є прийнятим в армії даної держави вченням, яким встановлено характер будівництва збройних сил держави, на основі домінуючих поглядів на

характер поставлених перед ними завдань [20].

У сучасній Україні питання воєнної доктрини, як нормативного документа, що насамперед визначає напрями воєнної політики держави, досліджувались в працях таких вчених, як О. Бєлова, В. О. Затинайка, О. Литвиненка, В. Шевченка та інших. Однак вчені та правники торкались в цілому проблеми загальних концептуальних основ і окремих аспектів розробки конкретної воєнної доктрини на певний проміжок часу. [49,с.19] Варто зазначити, що визначення та основні положення Воєнної доктрини формувалися і змінювалися у залежності від часу і обставин, зокрема, від політики, змін у державному устрої, рівня розвитку нових наукових досягнень, характеру очікуваної війни. Це зокрема спостерігається у змінах державної політики України у сфері оборони, починаючи з 1993 року. Так, у Воєнній доктрині України, затвердженій постановою ВРУ від 19 жовтня 1993 року, визначалося, що вона є складовою частиною концепції національної безпеки і становить сукупність затверджених ВРУ основоположних настанов і принципів щодо організації та забезпечення безпеки особи, народу і держави шляхом політичних, дипломатичних, економічних та воєнних заходів [60]. В умовах формування засад внутрішньої і зовнішньої політики у становленні державних інституцій та військового формування незалежної держави вона відіграла важливу роль. Водночас цей документ через об'єктивні обставини мав істотні недоліки і потребував доопрацювання. По-перше, доктрина була прийнята у період, коли військове формування перебувало у стані глибоких трансформаційних перетворень й в умовах постійного зменшення можливостей держави забезпечити їх всім необхідним на належному рівні [50,с.76]. У цих умовах доцільно було приймати нормативний акт перехідного періоду, розрахований на певний термін часу. По-друге, зберігаючи де-факто позаблоковий та нейтральний статус, Україна покладала на власні збройні сили виконання завдань: відсічі можливої агресії з боку будь-якої держави, суші або моря, тобто планувались завдання, по суті притаманні військовій коаліції держав. По-третє, Воєнна доктрина може бути реальною й ефективною тільки в тому випадку, якщо центральні органи законодавчої і

виконавчої влади мають чітку Стратегію внутрішнього розвитку країни і військово-політичне керівництво держави має тверду підтримку широких верств населення. Указом Президента України від 15 червня 2004 року була затверджена нова Воєнна доктрина України, зміни до якої вносилися кілька разів. У ній визначалося, що Воєнна доктрина України − це сукупність керівних принципів, воєнно-політичних, воєнно-стратегічних, воєнно-економічних і військово-технічних поглядів на забезпечення воєнної безпеки держави [61]. У цій та наступних редакціях зі змінами в 2005 та 2009 роках акцент робився на проведенні політики євроатлантичної інтеграції, кінцевою метою якої є вступ до НАТО, як основи загальноєвропейської системи безпеки, а також поглиблення відносин із ЄС, оскільки Україна готується до повноправного членства у зазначених організаціях [62]. Слід зазначити, що кардинально змінена редакція Воєнної доктрини була схвалена Радою національної безпеки і оборони України відповідним рішенням і затверджена Указом Президента України № 390/2012 від 08 червня 2012 року. У її першому пункті визначається, що Воєнна доктрина України – це система керівних поглядів на причини виникнення, сутність і характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їм, підготовку держави до можливого воєнного конфлікту, а також на застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету, територіальної цілісності, інших життєво важливих національних інтересів [63]. Напрямок євроатлантичної інтеграції було заблоковано, а про підготовку України до повноправного членства в ЄС не йшлося. Кілька разів підкреслювалося, що Україна дотримується політики позаблоковості. Воєнна доктрина України в редакції 2012 року фактично діяла до недавнього часу, хоч і зовсім не відповідала реаліям державного життя. Як зазначалося раніше, зміни в зовнішньополітичній ситуації, втрата Україною територіальної цілісності та військові дії на Південному Сході країни потребували негайного перегляду стратегії і тактики військового будівництва. Недоліки та прорахунки, що чітко проявилися під час вищезгаданих трагічних подій, були наслідком того, що воєнна політика України, починаючи з 1991 р., багато в чому продовжувала радянські традиції. Як зауважив військовий

експерт А. Павленко, Воєнна доктрина у попередніх редакціях дісталася Україні від СРСР із часів холодної війни [17]. Як виявилось, Воєнна доктрина України, що була введена Указом Президента України від 08.06.2012 року, не відповідала воєнно-політичній обстановці, не вказувала на джерела, масштаби і характер загроз у воєнній сфері. А відтак – невірно визначила шляхи підготовки держави до збройного захисту та застосування воєнної сили. З огляду на сучасний стан військово-політичної ситуації в Україні прийняття нової Воєнної доктрини мало стати важливим кроком у здійсненні комплексу заходів із забезпечення національної безпеки держави. Окупація РФ Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, розпалювання збройного конфлікту у східних регіонах нашої країни, а також руйнування системи світової та регіональної безпеки і принципів міжнародного права зумовили, хоч і зі значним запізненням, перегляд та уточнення доктринальних положень щодо формування та реалізації воєнної політики України.

Як відомо, попередня Воєнна доктрина застаріла ще при виході, але прикрим є те, що концептуальний документ готувався у відомствах без обговорення суспільством. На сучасному етапі розвитку державності, тобто при реальному стані війни, військово-політичне керівництво держави змушене по-новому формувати оборонну політику держави та постійно адаптувати її до реалій сьогодення. Окрім того, виникає нагальна необхідність своєчасного нормативно-правового визначення шляхів розвитку, методів застосування та підготовки військових формувань до війни в сучасних умовах. Під час обговорення Воєнної доктрини на РНБО Президент України П. Порошенко заявив, що свідоме чи півсвідоме несприйняття незалежності України глибоко укорінене в менталітеті російської політичної еліти й нікуди не подінеться в історичній перспективі [56]. Водночас забезпечення обороноздатності держави, розбудова і реформування національного війська та в цілому інших складових сектору безпеки та оборони є вирішальними чинниками відновлення на тимчасово втрачених територіях суверенітету України. На думку С. Полторака, процес переходу до нової системи військово-політичних відносин, активізації спроб обмежити вплив України щодо розв’язання

кардинальних проблем міжнародного життя та наявність комплексу внутрішніх і зовнішніх загроз безпеки значно актуалізували проблему напрацювання сучасної воєнної доктрини [53]. Прийняття концептуальних документів, як підкреслюють С.Речич та В.Коряк, – це позитивний чинник і фундамент для нормативних документів та програм військового реформування [88]. Однак потребували прийняття рішення щодо їх практичної реалізації. Це розробка Державних програм розвитку військового формування та озброєння і військової техніки (ОВТ). Важко переоцінити документи які мають фундаментальне значення, на що звертає увагу О. Василенко, оскільки вони визначають організаційну структуру, бойову та інші види підготовки, формування [14]. У травні 2015 року указом Президента, затверджено нову Стратегію національної безпеки України – основу для розробки Воєнної доктрини, в якій нормативно визначено основні базові цілі: продовження боротьби за відновлення територіальної цілісності держави в чинних кордонах та заходи незалежності від РФ у сфері виробництва військової техніки (ОВТ) [84]. Нова редакція Воєнної доктрини набула чинності з опублікуванням Указу Президента України 24 вересня 2015 року щодо її затвердження [78]. При розробці документа було враховано ряд чинників, пов’язаних не лише з потребою відштовхуватися від світового досвіду бойових дій, але й тими завданнями, які поставила перед країною і армією агресія РФ. Ключовим завданням Воєнної доктрини визначено комплексне реформування ЗСУ, приведення всієї нашої оборонно-воєнної системи у відповідність зі стандартами НАТО. Визначено завдання до 2020 року забезпечити повну сумісність Збройних сил України з відповідними силами країн членів Північноатлантичного альянсу. Концептуальний документ складається з восьми розділів, де в першому розділі доктрина визначається як “система поглядів на причини виникнення, характер сучасних воєнних конфліктів, принципи і шляхи запобігання їх виникненню та застосування воєнної сили для захисту державного суверенітету” [78].

У другому розділі Воєнної доктрини “Безпекове середовище (глобальні, регіональні та національні аспекти) у контексті воєнної безпеки” вказані

тенденції, що впливають на стан безпеки у світі загалом та в Україні зокрема.

У третьому розділі “Цілі та завдання воєнної політики” вказується на: необхідність відновлення престижу військової служби; інтегрування добровольчих батальйонів до ЗСУ, Національної Гвардії України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань та правоохоронних органів; - реформування ЗСУ з метою досягнення оперативної і технічної сумісності зі збройними силами держав-членів НАТО; - удосконалення системи мобілізаційної підготовки та мобілізації; - здійснення ефективної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки; - забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців, учасників АТО/ООС та членів їх сімей; - удосконалення системи демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони держави відповідно до стандартів ЄС та НАТО; - підвищення рівня координованості складових сектору безпеки і оборони та вдосконалення механізмів їх консолідованого розвитку та посилення відповідних оперативних спроможностей для забезпечення воєнної безпеки [78].

У розділі четвертому викладені умови та обмеження, за яких здійснюється воєнна політика.

Розділ п’ятий визначає шляхи досягнення цілей воєнної політики України. Наголошено, що визначальним фактором зміцнення воєнної безпеки є: - реформування сил оборони, що передбачає удосконалення законодавства та системи кризового планування у цій сфері; - покращення взаємодії й координації серед органів державної влади, відновлення військової інфраструктури; - модернізацію системи воєнної розвідки, створення та впровадження єдиної стратегії комунікацій суб’єктів сектора безпеки та оборони, визначення єдиного органу для координації та контролю її реалізації.

У шостому розділі йдеться про фінансування потреб оборони, що здійснюється коштом Державного бюджету.

Розділи сьомий-восьмий передбачають створення інтегрованої системи управління ризиками як елемента системи оборонного планування, в основу діяльності якої передбачається покласти систематичний моніторинг та оцінку

стану виконання планів (програм) розвитку сил оборони та їх складових.

Характерною рисою нової редакції доктрини є правове визначення основних цілей застосування збройних сил у взаємодії з іншими формуваннями, їх функцій щодо забезпечення воєнної безпеки і оборони держави та шляхи реалізації цих функцій як за мирного часу, так і в особливий період. Значна увага в доктрині приділена воєнним конфліктам, оскільки вони становлять основну потенційну небезпеку для України, також визначені їх класифікація та характерні риси збройної боротьби. Передбачено, що "визначальними факторами гарантування безпеки та пріоритетними напрямами оборонної політики Україна вважає інтеграцію в європейський політичний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС". Фактично доктрина відштовхується від норми, внесеної до українського законодавства водночас із рішенням про відмову від позаблокового статусу. Слід звернути увагу на те, що в доктрині вперше задекларовано, а також підкреслено, що держава повинна продовжити боротьбу за визволення окупованих російсько-терористичними формуваннями територій Криму та Донбасу. Водночас, як стверджує В. Богданович, завдання для військового відомства (проведення військового реформування за стандартами НАТО в усіх сферах) залишаються незмінними [12]. Таким чином, нова Воєнна доктрина України визначає: - умови звільнення тимчасово окупованих територій України; - високу ймовірність великомасштабного застосування проти України воєнної сили, як головної загрози національній безпеці України у воєнній сфері; - відмову від політики позаблоковості та відновлення стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію; - ознаки виникнення збройного конфлікту всередині України, у тому числі інспірованого іноземними державами; - збільшення ролі інформаційно-психологічних операцій; - потребу вдосконалення системи мобілізаційної підготовки і мобілізації та суттєвого збільшення професійної складової у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях; - заходи з підготовки держави до оборони, необхідні як для відновлення - державного суверенітету та територіальної цілісності, а також для завдання розвитку оборонного та безпекового потенціалу України,

як необхідної умови відсічі збройної агресії тощо [78].

Отже, нова Воєнна доктрина України охоплює майже всі проблемні аспекти воєнної політики та безпеки України, визначає більшість необхідних змін та сучасних тенденцій, ставить акценти на протидії агресії РФ, співпраці з НАТО. Проте надалі воєнна доктрина потребувала певного удосконалення. Зокрема у сучасній Воєнній доктрині, враховуючи досвід розвинутих країн, на погляд науковців, доцільно викласти стратегічні цілі, основні завдання та базові алгоритми і погляди на тривалу перспективу. Особливо актуальною у зв'язку з вище зазначеним є думка В. Сліпченка відносно збройного протистояння сучасній війні [91]. Немає сумніву, що у доктрині повинні викладатись й погляди на підвищення можливостей структурних елементів Сил безпеки і оборони держави. Крім цього, у Воєнній доктрині України повинна бути визначена і Стратегія, тобто основа для формування завдань збройним силам, іншим підрозділам Сил безпеки і оборони, заходи дипломатії та національної економіки. Згідно з передовими поглядами, у Воєнній доктрині України повинно розглядатись питання ролі і місця Збройних Сил, інших елементів Сил безпеки і оборони, їх взаємодія. Саме нові функції і завдання повинні бути покладені в основу стратегії їх функціонування і застосування за призначенням, тобто все це і потребує нових підходів. Слід підтримати ствердження В. Богдановича та Б. Воровича, що заплановані реформи в умовах постійного недофінансування передбачають лише "підгін" ЗСУ під стандарти НАТО [12]. Зрозуміло, на сучасному етапі розвитку, у Воєнній доктрині України має бути передбачено і розвиток оборонно-промислового та наукового комплексів, мобілізаційна підготовка, завдання органів державної влади, шляхи активізації міжнародного військово-політичного та військово-технічного співробітництва. При подальшій розробці Воєнної доктрини треба мати на увазі, що застосування ЗСУ й інших складових Сил безпеки і оборони (воєнної сили) згідно із Законом України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" (п. 3 ст. 2) допускається лише у випадках актів збройної агресії проти України, будь-яких інших збройних зазіхань на її територіальну цілісність і недоторканність державних кордонів,

боротьби з міжнародним тероризмом та піратством або в інших випадках, передбачених міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана ВРУ. У зв'язку з цим С. Мосов вважає, що сьогодні потрібно проводити детальний аналіз змін, що відбуваються у військовому будівництві провідних країн світу, та приймати на підставі цього науково обґрунтовані рішення щодо подальшого реформування та розвитку ЗСУ [41]. Важливо відокремити загальні положення, висновки з оцінювання воєнно-політичної ситуації; загрози національним інтересам у воєнній сфері; основні риси воєнних конфліктів; основні завдання ЗСУ та інших суб'єктів забезпечення обороноздатності держави; можливості Збройних Сил України, необхідні для виконання завдань, та напрями їх досягнення, а також ресурсне забезпечення. Зокрема, О. Затинайко, Г. Потаповим зазначається, що головними чинниками, які можуть забезпечити успіх реформ, залишаються: сильна державницька воля та персональний обов'язок на найвищому політичному рівні [30]. Власне кажучи, потрібне єдине розуміння алгоритму дій в галузі реформування збройних сил, насамперед це стосується заходів щодо реалізації Державної комплексної програми реформування і розвитку Збройних Сил України на період до 2017 року з урахуванням вказівок Президента України − Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України; а також напрацювань фахівців Ради національної безпеки і оборони України [26]. Не завадило б, як зазначає Ю. Радковець, ввести більш правове та конкретизоване визначення гібридної війни та її загроз [87]. Задекларовано в цілому правильно, але не визначені заходи протидії, зокрема, щодо інформаційних, смислових та віртуальних операцій інших провідних учасників міжнародних відносин. Світові держави, як вважає С. Полумієнко, здійснюють інформаційний вплив на країни, що знаходяться в зоні їх інтересів, ведучи перманентну війну за вплив на представників влади і настрої верств суспільства [54]. Видається доцільним конкретизувати й прописати норми про необхідність удосконалення стратегічного планування, здійснення інновацій та інших вагомих змін стосовно ОПК [81]. Цілком очевидно, що воєнно-економічна політика відсутня, реформи не проводяться й існує систематичне недофінансування

потреб оборони. Через це відбуваються стагнація ОПК, а також суттєва нестача сучасних засобів збройної боротьби. Стосовно норми щодо передислокації військових підрозділів з урахуванням доцільного посилення присутності військ на сході та півдні держави, без сумніву, потрібне обґрунтоване нормативне визначення. Потребує опрацювання, як вважають В. Коробко, Є. Гаврилко, також рішення Лісабонської конференції країн НАТО відносно покладання на національні збройні сили, реагування на надзвичайні ситуації [37]. Суттєвим є визначення щодо необхідності розробки комплексного нормативного документа, проведення спеціальних інформаційних операцій, а також визначення профільних структурних підрозділів державних органів та їх завдань і повноважень у мирний і воєнний час. Важливо нормативно визначити систему аналізу, розвитку, уточнення оборонного планування та завдань складових сил оборони [42]. Підсумовуючи огляд доктрини, слід відзначити, що в оперативному плані, коротко та середньостроковій перспективі охоплена більшість проблемних аспектів воєнної політики та безпеки держави. У деяких пунктах зустрічається неповнота окремих положень Воєнної доктрини та відсутність конкретики, тому необхідно конкретно прописати деталі всіх запланованих процесів та реальних заходів. В цілому слід констатувати, що у Воєнній доктрині визначена більшість необхідних змін та сучасних тенденцій, зроблено акцент на головному: протидії агресії РФ, реформуванні формування і проблемах ОПК та співпраці з Альянсом. Хоча Воєнна доктрина України має окремі недоліки, але це перша концептуальне рішення в сфері національної безпеки та оборони, яке реалістично визначає противника, окреслює напрями розвитку військового формування та однозначно задають цілі його руху до стандартів НАТО.

Визначені цілі та завдання державної воєнної політики теоретично відповідають сьогоденню і середньостроковому прогнозу воєнно-політичної обстановки та можуть уточнюватися відповідно до змін безпекового середовища, умов соціально-економічного розвитку України, спроможностей сил оборони. Після створення умов для відновлення територіальної цілісності

України, основна мета воєнної політики полягає в запобіганні виникненню нових воєнних конфліктів, системному зміцненні обороноздатності держави, підвищенні її ролі та авторитету на міжнародній арені.

На сучасному етапі розвитку державності, перебуваючи в особливому періоді, військово-політичне керівництво держави змушене по-новому формувати оборонну політику держави. Виникла нагальна потреба у своєчасному нормативно-правовому визначенні шляхів розвитку, методів застосування та підготовки військових формувань до війни в сучасних умовах. То ж, основні напрями державної політики щодо реалізації воєнної безпеки України полягають у створенні ефективних механізмів і проведенні комплексних заходів щодо запобігання воєнній агресії, локалізації та ліквідації її наслідків, запобіганні спробам подальшого порушення територіальної цілісності України.

РОЗДІЛ 2
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА СИСТЕМА ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ

2.1. Становлення ТЦК та СП в Україні

Питання становлення, реформування, розвитку та реорганізації ЗСУ, співвідношення в ньому соціальної й національної складових та їх вплив на боротьбу за незалежність в сучасній історичній літературі висвітлено недостатньо. Зміни на краще відбулися лише після набуття Україною незалежності та з початком формування власних Збройних сил, коли в багатьох вітчизняних наукових виданнях знайшли висвітлення проблеми становлення та розвитку ЗСУ.

За роки незалежності України опубліковано низку наукових праць з питань військового управління (далі ВУ), правового статусу та юридичної відповідальності військовослужбовців України, військово-службових відносин тощо, зокрема такими вченими, як В.О. Паламарчук [45], В.О. Шамрай [98] та ін. Окремі аспекти розвитку ЗСУ, їх реформування та реорганізації у професійну армію висвітлили у своїх роботах і такі державні військові діячі як М. Матюх [39], В.Г. Радецький [86] тощо.

Аналіз цих робіт дає можливість зазначити, що питання удосконалення діяльності військових підрозділів, зокрема ТЦК та СП в Україні, з кожним роком набуває все більш важливого значення. Завдяки цьому ми маємо можливість визначити характерні ознаки і особливості щодо військового будівництва в Україні, виявити його тенденції та закономірності тощо.

Треба відмітити, що вивчення адміністративно-правового становища ТЦК та СП у системі органів ВУ сучасної України, їхньої структури та компетенції, місця в системі виконавчої влади, ролі в регулюванні військово-оборонної діяльності держави, захисту її інтересів і
гарантування безпеки варто почати з основних етапів розвитку цих органів.

Відповідно до словника для військових термін «комісаріат» має латинське й французьке коріння. Французьке слово «commissariat», що означає найменування ряду державних й адміністративних установ, походить, у свою чергу, від латинського «commissaries» - «уповноважений» [13, с. 172]. Відповідно до тлумачного словника В. Даля «…Комісаріат – це департамент військового міністерства, під начальством військового комісара» [25, с. 482]. У великому тлумачному словнику сучасної української мови знаходимо таке формулювання даної лексеми: «Комісаріат – назва державної чи адміністративної установи, яку очолює комісар» [15, с. 444]. Тут же читаємо визначення терміну-словосполучення «військовий комісаріат». «Військовий комісаріат – установа, що здійснювала облік військовозобов'язаних, призов до армії тощо». Саме визначення «військовий комісаріат» є найбільш дотичним до того, яке подано у Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки» - «Територіальні центри комплектування та соціальної підтримки є місцевими органами ВУ. Територіальні центри комплектування та соціальної підтримки утворюються в Автономній Республіці Крим, областях, мм. Києві та Севастополі, інших містах, районах, районах у містах» [67].

Встановлення державного статусу місцевих органів ВУ, їх організаційної будови, прав і обов'язків має певну внутрішню логіку, що випливає із загальної військово-оборонної політики держави і її військової доктрини.

Початок військової реформи в сучасній Україні був покладений прийняттям 16 липня 1990 року Декларації про державний суверенітет України [31] та Акту проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року [1]. Це стало поштовхом для піднесення національної свідомості, здійснення багатьох змін у суспільному, політичному житті українського народу. Одним з пріоритетних напрямків діяльності Верховної Ради України стала розробка концепції оборони і створення власних збройних сил. Після проголошення Акту про державну незалежність ВРУ прийняла постанову,

згідно з якою підпорядкувала собі всі військові формування, дислоковані на території республіки, створила міністерство оборони України, уряд мав приступити до створення ЗСУ і Національної гвардії [36].

11 жовтня 1991 року Верховна Рада ухвалила Концепцію оборони та будівництва Збройних сил України [36], якою визначила шляхи та принципи військової реформи. Однією з основоположних ідей Концепції є будівництво ЗСУ за принципом розумної достатності як за чисельністю та структурою, так і за озброєнням. Комплектування військових формувань України передбачалось здійснювати шляхом поєднання різних принципів комплектування.

Перш ніж перейти до фактичної розбудови українського війська ВРУбуло прийнято 70 правових документів з питань військового будівництва, що створювали необхідну правову базу для функціонування Збройних Сил. Найважливішими з цього пакету рішень став Закон України «Про оборону України» [79] та низка нормативних актів про військові формування. У листопаді-грудні 1991 року ухвалено Закони України «Про Збройні Сили України» [71], «Про Національну гвардію України» [76] та інші. Ними визначались основні принципи діяльності збройних сил: демократія, гуманізм, верховенство закону, гласність, позапартійність, загальний військовий обов’язок, національно-патріотичний характер виховання військовослужбовців, а також правові основи воєнної доктрини України [46, с.24].

З метою повернення до служби військовослужбовців колишніх радянських збройних сил, і зокрема українців за походженням, 20 грудня 1991 року Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [85], який був першим подібним законом у республіках колишнього СРСР.

Цим законом забезпечувались та захищались політичні й громадські права та свободи військовослужбовців, їх недоторканість, свобода совісті, права, пов’язані з проходженням військової служби та гарантія їх матеріального забезпечення, обов’язок держави з охорони здоров’я,

забезпечення житлом військовослужбовців та членів їх сімей тощо. Вперше гарантом прав і свобод виступив суд. Військовослужбовці отримали право оскаржити в суді незаконні дії військових посадових осіб та органів ВУ. Після прийняття цього закону в січні 1992 року в пресі було розповсюджено Звернення Президента України до військовослужбовців, які проходять службу на території України або за її межами, у якому він закликав їх до складання присяги на вірність державі Україна, гарантував всебічне забезпечення їх прав та свобод [43, с. 49].

25 березня 1992 року був прийнятий Закон України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», яким запроваджувався поряд із загальним військовим обов'язком і контрактний спосіб комплектування військових формувань України. Даний закон встановлював основні засади проходження військової служби, поняття і види військової служби, строк військової служби за призовом і контрактом, військові звання, граничний вік перебування на військовій службі, загальні положення щодо відповідальності за порушення законодавства про загальний військовий обов'язок і військову службу тощо [65].

Відповідно до статті 2 ЗУ «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» Президент України Л.Д. Кучма указом «Про положення про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців» від 7 листопада 2001 року затвердив і ввів в дію з 01 січня 2002 року такі документи [82]:

- Положення про проходження військової служби особами офіцерського складу, прапорщиками (мічманами) Збройних Сил України;

- Положення про проходження військової служби солдатами (матросами), сержантами і старшинами ЗСУ;

- Положення про проходження військової служби (навчання) за контрактом у ЗСУ курсантами (слухачами) вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів вищих навчальних закладів;

- Положення про проходження військової служби за контрактом та кадрової військової служби у Службі безпеки України;

- Положення про проходження строкової військової служби солдатами, сержантами і старшинами Служби безпеки України;

Положення про проходження військової служби (навчання) за контрактом курсантами (слухачами) вищих військових навчальних закладів Служби безпеки України.

Затверджені положення про проходження військової служби громадянами України були і залишаються на сьогодні основними нормативними актами, що регулюють порядок вступу на військову службу, її проходження та звільнення зі служби. Їх дія поширюється на всіх військовослужбовців України незалежно від відомчої підпорядкованості. Ними деталізуються та конкретизуються правила встановлені ЗУ «Про загальний військовий обов'язок і військову службу».

Сьогодні ми маємо нову редакцію Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу», яку змінено 2006 року ВРУна ЗаконУкраїни "Про військовий обов'язок і військову службу". З назви закону зникло слово „загальний", тобто військова служба перестала бути обов'язком для усіх без винятку. Поняття „загальний військовий обов'язок" з часом втратило сенс, оскільки добровільне проходження служби більше відповідає ідеалам демократії, ніж загальний військовий обов'язок.

Ідея відмови від загальної військової повинності та створення професійної армії знаходить загальне визнання:

по-перше, це відповідає сьогоднішнім реаліям ведення бойових дій, коли успіх у військовій операції досягається не за рахунок чисельності, а завдяки навичкам і вмінням військовослужбовців, а також їх оснащеності;

по-друге, в сучасних умовах загальна військова повинність перетворилася на своєрідний податок для бідних, і формування армії на контрактній основі зніме це болюче соціальне питання;

по-третє, це дозволяє вирішити проблему „дідівщини".

І нарешті, у контрактника інша мотивація, бо у будь-якому суспільстві існують люди, охочі служити, але при відповідних стимулах. Існує лише два „але" – з одного боку, на утримання професіоналів потрібні значні кошти, а з

іншого – завжди існує спокуса використовувати найманців у політичних цілях [95].

Цей Закон здійснює правове регулювання відносин між державою і громадянами України у зв'язку з виконанням ними конституційного обов'язку щодо захисту Вітчизни.

30 березня 2021 року на позачерговому засіданні Верховна Рада прийняла в цілому Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку».

Закон має на меті удосконалення організаційно-правових засад комплектування ЗСУ та інших військових формувань високопрофесійним особовим складом як у мирний час, так і в особливий період, у тому числі приведення системи військового обліку та діяльності місцевих органів ВУ у відповідність зі стандартами НАТО.

Документом вносяться зміни до 40 законів України, зокрема, до 5 кодексів, щодо:

-реформування місцевих органів ВУ шляхом створення на базі районних, міських військових комісаріатів відповідних територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (далі ТЦК та СП);

-удосконалення порядку здійснення військового обліку призовників, військовозобов'язаних, у тому числі запровадження військового обліку резервістів, визначення органів його ведення та їх повноважень;

-функціонування Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів;

-запровадження нового виду військової служби - військової служби за призовом осіб із числа резервістів в особливий період, порядку його організації та проведення, передбачення для осіб, які призиваються, трудових, освітніх гарантій, гарантій соціально-правового захисту тощо.

Крім того, встановлюється, що:

- ТЦК та СП утворюються на базі діючих військових комісаріатів шляхом їх перетворення протягом двох місяців з дня набрання чинності цим

Законом;

- ТЦК та СП є правонаступниками військових комісаріатів, на базі яких вони утворюються.

З вище зазначеного випливає, що створення на базі військових комісаріатів ТЦК та СП, упорядкування питань військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів передбачає забезпечення належного функціонування Єдиного державного реєстру призовників, військовозобов'язаних та резервістів.

Таким чином,закон запроваджуєновий вид військової служби - за призовом осіб із числа резервістів в особливий період. На таку службу призиваються громадяни України, які уклали контракти про проходження служби у військовому резерві та/або зараховані до військового оперативного резерву.

Пропонується також внести ряд змін в КЗпП:

-військово-обліковий документ стане обов'язковим при працевлаштуванні;

-колишні військовослужбовці отримають переважне право на залишення на роботі при скороченні;

-на працівників призваних на військову службу з числа резервістів в особливий період поширюватимуться гарантії відносно збереження місця роботи, посади і середнього заробітку.

Керівники підприємств, установ, організацій та закладів освіти незалежно від підпорядкування та форми власності на вимогу відповідних ТЦК та СП, Центрального управління або регіональних органів Служби безпеки України (далі СБУ), відповідного підрозділу Служби зовнішньої розвідки забезпечують своєчасне прибуття військовозобов'язаних та резервістів до визначених пунктів збору.

Поважними причинами неприбуття чи несвоєчасного прибуття військовозобов'язаного чи резервіста визнаються перешкоди стихійного характеру, сімейні обставини та інші поважні причини, перелік яких встановлюється Кабінетом Міністрів України.

З огляду на реформування місцевих органів ВУ шляхом створення на базі районних, міських військових комісаріатів відповідних ТЦК та СП в Україні сьогодні активно запроваджується комплекс організаційних і технічних заходів, спрямованих на їх якісну реорганізацію, функції яких мають трансформуватися від адміністративно-примусових до рекрутингових та соціально-сервісних. А отже, одним з головних завдань ТЦК та СП є здійснення заходів рекрутингу (вербування) громадян на військову службу за контрактом шляхом їх активного пошуку на підприємствах, під час проведення урочистих масових заходів, відвідування військових частин тощо [47].

Здійснити заплановані заходи запропоновано у два етапи, які можна окреслити: перший – експериментальний; другий – за результатами експерименту – основний.

Перший етап нововведень в Україні розпочався з експерименту поступового реформування військкоматів у ТЦК та СП. З цією метою було запроваджено пілотний проєкт на базі двох військкоматів: один обласний (Чернігівський) та один районний (Козелецький), які мали бути переформовані у першу чергу. Представниками дослідницької групи вивчалися питання ефективності роботи Чернігівського обласного військового комісаріату та Козелецького районного військового комісаріату щодо формування і функціонування ТЦК та СП обласного і районного рівнів за напрямами оборонно-мобілізаційної роботи, рекрутингу і комплектування ЗСУ військовослужбовцями (організація залучення громадян і військовозобов'язаних на військову службу за контрактом, а також навчання), соціальної підтримки та юридичної допомоги (надання визначених законодавством соціальних, фінансових та юридичних послуг громадянам України в частині, що стосується Міністерства оборони України).

Результати виявилися позитивними. Експериментально було доведено, що створення територіальних центрів сприятиме виконанню покладених завдань на місцеві органи військового самоврядування. А це означає, що було розпочато другий етап, який сьогодні на завершальній стадії.

Та попри високу ефективність експерименту, і в цілому повної реорганізації військових комісаріатів в сучасних умовах, виникла потреба у зміні самих підходів щодо ДУ військовою організацією на місцевому (територіальному) рівні. Дуже показовим у цьому сенсі стала неодноразова часткова мобілізація в особливий період, яка проводилася в країні, а саме: у питанні військового обліку військовозобов'язаних (далі ВОВ). З'ясувалося, що: 1) недостатньо налагоджена робота з органами місцевого самоврядування та територіальними громадами; 2) відсутня єдина автоматизована система обліку військовозобов'язаних; 3) відсутня мотивація у військовослужбовців до проходження військової служби, військовозобов'язаних до призиву на військову службу за контрактом; 4) потребує вдосконалення нормативно-правова база ВОВ тощо.

Отже, узагальнюючи вивчену інформацію щодо етапів становлення територіальних органів ВУ України в сучасних умовах, можна виділити низку характерних закономірностей в їхньому розвитку, істотних рис, що дозволяють більш повно зрозуміти сучасний стан територіальних військкоматів і перспективи їх розвитку, навести приклади невідповідності ряду норм різних нормативних правових актів з питань регулювання діяльності військових комісаріатів, а також внести пропозиції щодо адміністративно-правового статусу військових комісаріатів та нормативно-правової бази з питань оборони.

По-перше, підтверджується важливість і необхідність територіальних органів ВУ, якими є ТЦК та СП.

По-друге, функціональна компетенція цих органів змінюється поступово і пов'язана із загальним розвитком управлінського апарату країни, з її зовнішньою і внутрішньою політикою, способами комплектування армії і її чисельністю, військовою доктриною.

По-третє, наявність територіальних органів ВУ є необхідним і важливим атрибутом будь-якої держави на будь-якому етапі її розвитку. Україна не є виключенням, що приводить до висновку про важливість і необхідність наявності і функціонування системи військових комісаріатів в Україні.

По-четверте, необхідним є посилення взаємодії військових комісаріатів з місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування.

2.2. Цільові аспекти, основні завдання та принципи військових комісаріатів (ТЦК та СП)

Визначальним фактором зміцнення воєнної безпеки є реформування сил оборони. Оптимізація та реорганізація ЗСУ, інших військових формувань з подальшим їх реформуванням здійснюється з метою створення ефективних, мобільних, оснащених сучасним озброєнням, військовою і спеціальною технікою Збройних Сил, інших військових формувань, спроможних гарантовано забезпечити оборону держави.

Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку» від 27.05.2020 №3553 «Територіальні центри комплектування та соціальної підтримки є місцевими органами військового управління, що забезпечують комплектування особовим складом Збройних Сил та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, обслуговування та надання сервісних послуг окремим верствам населення, виконання законодавства з питань військового обов’язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації в особливий період людських і транспортних ресурсів на відповідній території, адміністрування та ведення бази даних Єдиного державного реєстру військовозобов’язаних» [52].

У своїй діяльності ТЦК та СП керуються Конституцією та законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, наказами Міноборони, наказами і директивами Міністра оборони та наказами і директивами начальника Генерального штабу - Головнокомандувача Збройних Сил, а також іншими правовими актами [68].

У взаємодії з місцевими державними адміністраціями, органами

прокуратури та органами внутрішніх справ, органами місцевого самоврядування, а також з органами ВУ, з'єднаннями, військовими частинами Збройних Сил та інших військових формувань, органами управління, органами і підрозділами правоохоронних органів спеціального призначення, Держспецтрансслужби, Держспецзв'язку і громадськими об'єднаннями ТЦК та СП виконує покладені на нього завдання [68].

Цільовим аспектом ТЦК та СП є проведення заходів приписки громадян до призовних дільниць, ведення військового обліку громадян, призову громадян на військову службу у мирний і воєнний час, проведення добору кандидатів для прийняття на військову службу за контрактом, участь у доборі громадян для проходження служби у військовому резерві Збройних Сил, підготовка та проведення в особливий період мобілізації людських і транспортних ресурсів, забезпечення соціального і правового захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних і резервістів, призваних на навчальні (або перевірочні) та спеціальні збори до Збройних Сил, ветеранів війни та військової служби, пенсіонерів з числа військовослужбовців Збройних Сил та членів їх сімей, участь у військово-патріотичному вихованні громадян, здійснення заходів з підготовки та ведення територіальної оборони, інших заходів з питань оборони відповідно до законодавства [68].

Разом з тим, відповідно до покладених на них завдань ТЦК та СП:

- спільно з місцевими органами управління освітою беруть участь у повсякденному керівництві допризовною підготовкою;

- здійснюють підготовку і виконують за сприянням місцевих держадміністрацій, органів місцевого самоврядування рішення призовних комісій про призов громадян на строкову військову службу, здійснюють формування команд молодого поповнення та відправлення призовників до військових частин зі збірних пунктів територіальних центрів;

- взаємодіють з місцевими держадміністраціями з питань проходження громадянами альтернативної (невійськової) служби;

- ведуть військовий облік призовників, військовозобов'язаних, у тому числі резервістів, а також облік громадян, які брали участь у бойових діях, та

осіб, які стали інвалідами під час проходження військової служби;

- співпрацюють з місцевими держадміністраціями, іншими державними органами, органами місцевого самоврядування з питань військового обліку військовозобов'язаних, у тому числі резервістів, а також призовників та бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час;

- проводять рекламно-агітаційну роботу серед населення щодо залучення на військову службу за контрактом, вступу до вищих військових навчальних закладів або військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти;

- проводять пошук, вивчення, відбір, оформлення документів кандидатів на військову службу за контрактом та їх направлення до навчальних центрів (військових частин);

- здійснюють оформлення документів громадянам для вступу до вищих військових навчальних закладів або військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти;

- надають командирам військових частин інформацію про військовозобов'язаних, які перебувають на обліку, з метою добору громадян для проходження служби у військовому оперативному резерві першої черги;

- розробляють плани проведення в особливий період мобілізації людських і транспортних ресурсів, удосконалення системи оповіщення, збору та поставки зазначених мобілізаційних ресурсів на відповідній території;

- ведуть на відповідній території облік підприємств, які залучаються до виконання мобілізаційних завдань, а також облік людських і транспортних ресурсів, призначених для забезпечення потреб оборони держави;

- здійснюють контроль за проведенням на підприємствах роботи з ведення військового обліку військовозобов'язаних, у тому числі резервістів, а також призовників та бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час;

- взаємодіють з підприємствами єдиної транспортної системи під час її підготовки і функціонування в особливий період;

- взаємодіють з місцевими держадміністраціями, органами місцевого

самоврядування та беруть участь у здійсненні контролю за підготовкою підприємств до виконання мобілізаційних завдань (замовлень) щодо забезпечення в особливий період потреб Збройних Сил, інших військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення, Держспецтрансслужби, Держспецзв'язку, у тому числі з питань оповіщення та збору військовозобов'язаних, виділення необхідних споруд та об'єктів інфраструктури, утримання запасу матеріально-технічних ресурсів, постачання техніки на збірні пункти та у військові частини, розгортання спеціальних формувань, призначених для передачі до складу Збройних Сил та інших військових формувань, виконання інших завдань згідно з мобілізаційними планами;

- беруть у межах своїх повноважень участь у здійсненні контролю за виконанням мобілізаційних заходів в місцевих держадміністраціях, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, а також на підприємствах, виконують заходи, спрямовані на забезпечення потреб Збройних Сил, інших військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення, Держспецтрансслужби, Держспецзв'язку у людських і транспортних ресурсах;

- забезпечують згідно із законодавством соціальний і правовий захист військовослужбовців, військовозобов'язаних і резервістів, призваних на збори, ветеранів війни та військової служби, пенсіонерів та членів їх сімей;

- організовують роботу з вручення нагород громадянам, які перебувають у запасі та відставці; складають атестаційні матеріали для присвоєння первинних і чергових військових звань офіцерам запасу;

- беруть участь у роботі центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування з увічнення пам'яті осіб, які загинули, померли від ран, контузій, каліцтва або захворювань, отриманих внаслідок бойових дій під час захисту Вітчизни та участі в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки;

- розглядають звернення військовослужбовців, працівників та членів їх сімей, а також громадян з питань, що належать до компетенції територіальних

центрів, а також ведуть прийом громадян, які звертаються із зазначених питань, видають необхідні довідки та інші документи;

- ведуть облік осіб, звільнених з військової служби у Збройних Силах в запас або у відставку (далі - особи, звільнені з військової служби), які проживають на відповідній території, для оформлення документів, що додаються до пенсійної справи відповідно до Закону України “Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб”;

- беруть участь у роботі місцевих держадміністрацій, органів місцевого самоврядування, військових частин та підприємств з військово-патріотичного виховання громадян України;

- інформують місцеві держадміністрації, органи місцевого самоврядування про стан призовної і мобілізаційної роботи та з інших питань, що належать до їх компетенції, і подають пропозиції щодо поліпшення такої роботи;

- вивчають потребу у комплектуванні штатних посад територіальних центрів військовослужбовцями і працівниками, вносять пропозиції щодо їх підготовки та підвищення кваліфікації, проводять кадрову роботу;

- проводить моніторинг суспільно-політичної обстановки на відповідній території та налагодження цивільно-військових відносин;

- звертаються до органів Національної поліції щодо здійснення досудового розслідування стосовно ухилення військовозобов’язаних та призовників від виконання військового обов’язку;

виконують інші функції відповідно до законодавства [52].

Військові комісаріати очолюють військові комісари, які організовують діяльність комісаріатів. Надумку В.М. Антошина, військовий комісар – це індивідуальнийсуб'єктправа(фізичнаособа),який здійснює певні соціально необхідні функції та виконує завдання, законодавчо визначені відповідним військовим формуванням, служить державі і є представником державної влади. Військові комісари є частиною суспільства, яка складається зі спеціально підготованих осіб(індивідуальнихсуб'єктівправа), що обіймають військові посади у військових органах, мають відповідні до цих посад

військові звання та займаються за дорученням держави особливою суспільно корисною діяльністю [5,с. 4].

Безпосереднє керівництво військовими комісаріатами і контроль за їх діяльністю здійснюють відповідні оперативні командування, а загальне – командування Сухопутних військ Збройних сил, яке узгоджує основні питання діяльності військових комісаріатів з відповідними структурними підрозділами Генерального штабу Збройних сил України та Міністерства оборони України[68].

Діяльність будь-яких органів ДУ ґрунтується на чітко встановлених принципах, що окреслені законодавством. Діяльність ТЦК та СП, як й інших органів ВУ, базується на таких принципах:

- принцип законності, який вважаємо є універсальним принципом. ТЦК та СП, як і інші органи ВУ, мають дотримуватися Конституції України, законів та підзаконних актів, виданих у межах компетенції та відповідно до чинного законодавства;

- принцип дії верховенства основного закону України – Конституції – над іншими нормативно-правовими актами, як невід'ємного принципу діяльності військових комісаріатів. Конституція, як юридична база всього українського законодавства, визначає основні принципи функціонування всієї системи державних органів;

- принцип централізації. Властивий діяльності системі органів ВУ, оскільки сама система органів вимагає об'єднання та узгодження дій не лише військових органів, але й виконавчих органів усіх рівнів. Саме принцип централізації є необхідною умовою успішності проведення військовими комісаріатами заходів. Тут, як ні в якому іншому державному органі, має бути порядок і організація роботи, чітка погодженість між усіма ланками єдиної системи, що забезпечує обороноздатність держави. Всебічна і детальна регламентація всіх сторін діяльності військових комісаріатів визначається особливою значимістю цих органів. Питання організації проведення мобілізації, а отже і обліку транспортних і людських ресурсів ефективно можуть вирішуватися лише за умови наявності повних і достовірних

облікових даних у військових комісаріатах району, області у поєднанні з належно складеними у вищих органах ВУ – штабах військових округів військ мобілізаційними планами комплектування команд для Збройних Сил;

- принцип єдиноначальності. Був і залишається основним для тих видів діяльності, які припускають оперативне прийняття рішень на основі форми управління, що поєднує єдність свободи і дій;

принцип професіоналізму – є тим принципом, дотримання якого при підборі кадрів в органи місцевого самоврядування ВУ забезпечує необхідну якість виконання вартих перед військовими комісаріатами завдань. Посади військового комісара, його заступників, начальників відділів та відділень комплектуються офіцерським складом, що пройшли підготовку в військовій освітній установі вищого професійного утворення відповідно до військових освітніх програм вищого професійного утворення;

- принцип територіальності – властивий військовим комісаріатам, оскільки відповідно до Положення про територіальний центр територіальної підтримки та соціального питання «Територіальні центри комплектування та соціальної підтримки є місцевими органами ВУ, що забезпечують комплектування особовим складом Збройних Сил та інших утворених відповідно до законів України військових формувань, обслуговування та надання сервісних послуг окремим верствам населення, виконання законодавства з питань військового обов'язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації в особливий період людських і транспортних ресурсів на відповідній території, адміністрування та ведення бази даних Єдиного державного реєстру військовозобов'язаних [52]. Згідно з даним принципом, штат і штатний розпис військових комісаріатів затверджує начальник Генерального штабу – Головнокомандувач Збройних Сил. Штатні посади військових комісаріатів комплектуються військовослужбовцями і працівниками Збройних Сил відповідно до їх штату та штатного розпису.

Добір військовослужбовців для комплектування військових комісаріатів, їх призначення на посади, проходження військової служби та звільнення з неї здійснюється відповідно до положень про проходження

військової служби відповідної категорії військовослужбовців;

- принцип подвійного підпорядкування. Хоч ТЦК та СП і є територіальними органами Міністерства оборони України та чітко підпорядковуються по вертикалі органам ВУ, починаючи з моменту створення, кожний ТЦК таСП залежить від управління відповідного органу виконавчої влади (або органу місцевого самоврядування). На нашу думку, необхідним є посилення взаємодії ТЦК та СП за горизонталлю з місцевими державними адміністраціями, а також врегулювання відповідальності ТЦК та СП за належну їх співпрацю з місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування у відповідних випадках.

Таким чином, ТЦК та СП є суб'єктами адміністративно-правового забезпечення мобілізації ЗСУ, на які покладено забезпечення виконання завдання призову громадян України на військову службу для виконання ними їх конституційного обов'язку щодо захисту держави.

2.3. Порівняльний аналіз системи призову на строкову службу на прикладі зарубіжних країн

На сьогодні контрактна військова служба Україні - це вже реальність. Вона існує, активно удосконалюється її правове регулювання, окреслюються нові перспективи та завдання і основне серед них – перехід до мобільної, потужної, оснащеної новітніми зразками озброєнь професійної армії.

Та попри багаторічну історію існування інституту військової служби за контрактом в Україні (запроваджена з прийняттям 25 березня 1992 Закону України «Про загальний військовий обов'язок військову службу») і зараз її суть та основні переваги і недоліки залишаються незрозумілими не тільки пересічним громадянам, які не мають відношення військової організації держави, але доволі часто військовослужбовцям, зокрема і тим, що перебувають на контрактній військовій службі.

На даний момент у світі існує кілька способів комплектування армії: за призовом, за контрактом (добровільний) та за змішаним принципом.

Законодавці військової моди – держави-члени НАТО – в останні чверть століття зробили ставку на користь якості особового складу за рахунок кількості, перейшовши на контрактний спосіб комплектування, то у світі загалом залишилась значна кількість держав, що зберегли призов на строкову службу.

Повністю добровільні (їх ще називають професійними) армії мають більш як 50 країн, у тому числі США, Великобританія, Японія, Пакистан, Канада, Австралія, Нігерія, Філіппіни.

Організація призову в кожній із них має як загальні риси, так і власні національні або регіональні особливості. Наявність в окремих держав потреби у збереженні комплектування збройних сил на основі призову на строкову службу в повному обсязі або поєднання його з контрактним способом комплектування в змішаній системі породжують необхідність у дослідженнях сучасного стану системи призову на основі досвіду різних держав.

Для аналізу сучасної системи призову в різних державах нами відібрано чотири об’єкти: Ізраїль, Іран, Сполучені Штати Америки (далі США) та Україна. Критеріями вибору саме цих країн стали: 1. Три держави перевірили свою систему призову в умовах реальних бойових дій (крім США). Критеріями вибору саме цих країн стали:

1. Три держави (кріс США) перевірили свою систему призову у мовах реальних бойових дій. А практика, як відомо, є критерієм істини. Адже, система призову, що здається на перший погляд ідеальною, у держави, яка не воювала півстоліття, а то і пару сотень років, може виявитися абсолютно неприйнятною в умовах війни. Більше того, ряд держав, що зберегли призов у тому чи іншому обсязі, не мають реальних загроз військового характеру, тому їхні збройні сили залишаються фактично формальною структурою, а вибір певних особливостей обліку військовозобов’язаних та їх призову на строкову службу може виходити з абсолютно не військових передумов. Вибір же вказаних об’єктів дослідження дає можливість проаналізувати, як функціонує система призову в державах, де збройні сили є інструментом політики, а не просто атрибутом держави. Причому, інструментом критично затребуваним.

2. На вибір саме цих країн також вплинуло бажання розширити географію, проаналізувати системи з рядом відмінностей, щоб виділити їхні сильні і слабкі сторони.

Першим об'єктом є Ізраїль. З моменту свого заснування Ізраїль провів ряд повномасштабних війн з противниками, що істотно перевершували його за мобілізаційними можливостями. Хоча в даний час стосунки із сусідніми арабськими державами певною мірою врегульовані, події Арабської весни, поява Ісламської Держави Іраку і Леванту (ІДІЛ) продемонстрували, що для Ізраїлю перманентно зберігається високий рівень загроз. Таким чином, Ізраїль – це найбільш яскравий приклад успішного та тривалого протистояння держави, що має нечисленне населення, проти противників із практично невичерпними людськими ресурсами.

Велика різниця в мобілізаційних можливостях Ізраїлю і його сусідів змушує керівництво єврейської держави максимізувати свої можливості за рахунок тотального залучення громадян до військової служби – як в мирний, так і у воєнний час. Ця вимога і призвела до того, що всупереч сучасній західній моделі основну частину численної ізраїльської армії складають «строковики». Наприклад, в сухопутних військах вони складають 80% від їхньої загальної чисельності в мирний час. Строкова служба також забезпечує накопичення необхідного запасу військовонавчених на випадок мобілізації.

Незважаючи на те, що збройні сили Ізраїлю складаються переважно зі «строковиків» і мобілізованих резервістів, вони об'єктивно вважаються одними із кращих у світі і кращими для держави таких розмірів. Цим наочно демонструється ефективність армії, укомплектованої на основі загальної військової повинності за правильної організації процесу.

Ізраїль – це держава, де військова повинність поширюється і на жінок, а досвід їх використання у ЗС також можна визнати позитивним. Жінки у збройних силах дають можливість збільшити чисельність армії і знизити навантаження на її чоловічу частину, знявши з неї ряд функцій забезпечення.

Ще одна особливість Ізраїлю полягає в тому, що далеко не всі громадяни залучаються до строкової служби за етнічною ознакою. Це пов'язано із

бажанням мати нехай і менш численні, але більш лояльні державі збройні сили.

Важливим джерелом живої сили для Ізраїлю є репатріанти. Тут досвід Ізраїлю є цікавим для держав із численною діаспорою. Таким чином, за рядом причин Ізраїль є вкрай цікавим об'єктом дослідження у багатьох вимірах.

Другим об'єктом є Іран. Іранська система призову пройшла серйозне випробування в ході повномасштабної війни з Іраком у 1980-1988 рр. Бойові дії почалися у вкрай несприятливих для Ірану умовах, коли старі збройні сили, що залишилися у спадок від Шаха, були знекровлені репресіями офіцерського складу після перемоги Ісламської революції і перебували в атмосфері недовіри з боку нового політичного керівництва. У таких умовах іранське керівництво зробило ставку на масоване застосування людського ресурсу, і його залучення в достатніх обсягах було можливе лише шляхом масового призову. Бойові дії підтвердили правильність цього рішення і, незважаючи на великі втрати, Ірану вдалося завершити війну із нульовим результатом. Важливим елементом іранської системи призову – як у роки війни з Іраком, так і зараз – є потужна релігійна обробка суспільства, чим спрощується проведення призовних кампаній. Саме масований інформаційний вплив з боку держави на призовників принципово відрізняє Іран від України і частково від Ізраїлю. При детальному аналізі іранської системи призову, можна констатувати, що вище військово-політичне керівництво Ісламської Республіки Іран (далі ІРІ) приділяє серйозну увагу питанням комплектування, підготовки, навчання та матеріального забезпечення різних категорій військовослужбовців і службовців ЗС своєї країни, маючи тим самим за мету лояльне ставлення особового складу ЗС до існуючого режиму. Офіцерський склад користується авторитетом в іранському суспільстві, а існуюча система комплектування та підготовки кадрів в основному забезпечує потреби збройних сил у кваліфікованих кадрах. Безумовно, важливу роль у ефективності іранської системи призову грають нематеріальні чинники. Активна ісламська пропаганда формує необхідне ставлення до військової служби у призовників. Іншим чинником, що сприяє успішності призовних кампаній в Ірані, є значна

чисельність чоловічого населення призовного віку. На відміну від європейських держав (як західних, так і східних) вікова піраміда Ірану включає великий відсоток молоді чоловічої статі. Тому для Ірану не характерні проблеми України і частково Ізраїлю, викликані браком призовного складу. Жорсткість і навіть жорстокість ісламського правосуддя в Ірані подавляє корупцію, що також позитивно позначається на ефективності призову, знижуючи мотивацію відповідальних чиновників покривати тих, хто намагається ухилятися від служби. Система пільг і матеріального стимулювання також відіграє важливу роль в умовах зростання населення і безробіття та майнового розшарування суспільства. Для небагатих верств населення матеріальні стимули відіграють роль мотиваторів для вибору військової служби (кар'єри).

Третім об'єктом є США. Комплектування збройних сил на добровільній основі - давня американська традиція, яка бере початок з кінця XVIII ст.

Сьогодні це найбільша за чисельністю професійна армія у світі. Згідно з чинним американським законодавством на добровільну військову службу приймаються придатні за станом здоров'я та загальним розвитком громадяни США - чоловіки віком з 17 (жінки з 18) до 35 років (у Сухопутних військах з 17 до 34 років, Військово-повітряні сили 17-27 років, Військово-морські сили - 17-35 років, у корпусі морської піхоти - 17-28 років). Особи віком до 18 років повинні мати письмовий дозвіл батьків або опікунів. Відбір кандидатів здійснюється протягом усього року у пунктах вербовки, що розташовані на всій спеціально підготовленими сержантами вербувальниками. У їхній роботі важливе значення надається прямим контактам і листуванню. За статистичними даними, для того щоб завербувати одного добровольця, необхідно підтримувати контакти з 24 кандидатами. Тому, як зазначає М. Матюх для укладання необхідної кількості контрактів близько 20 тис. вербувальників змушені кожного року працювати майже зі всією молоддю країни [39].

Успішний набір добровольців (а їх щорічно потрібно близько 180-200 тис. осіб) на військову службу є не тільки результатом діяльності пунктів

вербовки, яких налічується майже 2200, а і передусім продуманої та активної військово-професійної орієнтації молоді. Це - складний комплекс заходів, які забезпечують найкращі умови для комплектації збройних сил молодими солдатами відповідно до їхніх бажань, здібностей, нахилів і, звичайно, з урахуванням потреб армії та флоту.

Стимулювання до військової служби в США включає права та пільги, якими військовослужбовці наділені під час її проходження: право на вибір місця служби на території США або за кордоном; досить велика відпустка порівняно з робітниками та службовцями тощо та після звільнення з неї пенсійні пільги при виході у відставку; більш високий рівень пенсій порівняно з цивільним населенням; допомога у працевлаштуванні при звільненні зі служби; значна за розміром одноразова грошова допомога по безробіттю, що виплачується звільненим військовослужбовцям, які не знайшли роботи, тощо.

Уряд США надає фінансову допомогу в оплаті навчання у цивільних вищих навчальних закладах як під час проходження військової служби, так і після звільнення з неї, оплачує навчання та виплачує стипендії студентам, що виявили бажання вступити на службу в регулярні війська або у резерв в якості офіцерів. Військовослужбовцям та членам їх сімей гарантується безоплатне медичне обслуговування та вирішення житлових проблем як під час служби, так і після її залишення. Особа, яка підписала контракт, автоматично підпадає під особисте страхування; військовослужбовцям відшкодовуються усі транспортні витрати при переїзді на нове місце служби; щодо них діють знижки на квитки при поїздках по країні та за кордон. Вони можуть користуватись мережею магазинів, де ціни на товари нижче за ринкові на 25 відсотків; держава надає допомогу в догляді за дітьми. Заохочується та стимулюється отримання військовослужбовцями наукових ступенів та учених звань [85].

Цілеспрямована робота американського військового керівництва дає відчутні результати. За даними американських соціологів, система мотивів вступу на військову службу зорієнтована не стільки на матеріально побутову, скільки на професійну сферу діяльності і має такий вигляд: просування по

службі; отримання високої професійної підготовки; бажання служити батьківщині; отримання коштів на навчання у коледжі; бажання уникнути безробіття; реалізація своїх індивідуальних можливостей; грошове забезпечення; бажання подорожувати; бажання позбавитися опіки батьків, особистих та сімейних проблем.

Продовжуючи аналізувати контрактну систему в США варто звернути увагу на такий спосіб військово-професійної орієнтації молоді як потужна реклама. В армії Сполучених Штатів існують спеціальні служби і підрозділи, які займаються цією справою. Завдяки добре продуманій патріотичній тематиці рекламних образів у молоді формується позитивне ставлення до військової служби, а в суспільстві – позитивний імідж людини, що служила у війську. Не випадково американські солдати вважають себе продовжувачами традицій збройних сил, людьми, що примножують славу американської зброї [39].

Четвертим об’єктом обрано Україну. Як і у випадку з Ізраїлем та Іраном українська система призову пройшла перевірку масштабними бойовими діями. Причому український досвід на даний момент є найбільш свіжим. По-друге, українська модель призову є прямим спадкоємцем радянської.

Після розпаду Радянського Союзу Україна успадкувала значну частину його військового потенціалу, поступаючись за часткою радянської спадщини лише РФ. Так, на 1991 р. чисельність ЗСУ становила 900 тис., включно з 780 тис. військовослужбовців. Це теоретично давало можливість ЗСУ обійняти гідне місце серед світових армій, однак цього не сталося. Основною причиною стало ставлення до армії в Україні як до атрибуту держави, а не інструменту державної політики. Багато в чому таке ставлення стало наслідком відсутності у вищого політичного керівництва розуміння, навіщо Україні взагалі потрібні Збройні Сили. В українському керівництві і суспільстві укорінилася думка про те, що Україна не має загроз воєнного характеру. Вважалося, що власне міждержавні відносини в Європі переросли війну як форму державної політики, а протиріччя з сусідніми державами можуть вирішуватися виключно за столом переговорів. Впевненості у відсутності воєнних загроз додавав

Будапештський меморандум 1994 р., згідно з яким безпеку і територіальну цілісність України гарантували США, Росія і Великобританія в обмін на відмову Києва від ядерної зброї Такий фон і призвів до того, що Збройні Сили сприймалися в Україні як формальний атрибут держави, а не як інструмент політики. Відповідно і в суспільстві служба в армії сприймалася як анахронізм і нікому не потрібна повинність для громадян. Ситуацію ускладнювало хронічне недофінансування Збройних Сил, що знаходило відображення як на рівні матеріального забезпечення кадрових військових і особливо «строковиків», так і на інтенсивності бойової підготовки. Остання залишалася вкрай низькою, що призводило до того, що «строковики» в армії практично не отримували воєнної підготовки, а лише витрачали свій час на виконання завдань забезпечення, а іноді й використовувалися командуванням для вирішення їх приватних примх. Така служба посилювала негативне ставлення до неї всередині українського суспільства. Погіршували ситуацію корупція всередині військових комісаріатів довкола призову громадян і нестатутні відносини у військових частинах. У сукупності це призвело до негативного сприйняття строкової служби в суспільстві, чим активно спекулювали різні політичні сили в боротьбі за владу. Одним із фетишів став перехід на контрактний спосіб комплектування, який активно просувався під вивіскою «професіоналізації» Збройних Сил. Тож не дивно, що така теза знайшла широку підтримку серед громадян України. Єдиним осмисленим застосуванням ЗСУ протягом перших двох десятків незалежності стала участь у різних миротворчих місіях. Для цього не потрібно було утримувати численну армію, і на перше місце виходив якісний склад військовослужбовців, відправлених за кордон. Такий досвід застосування ЗСУ ще більше говорив на користь переходу на контрактний спосіб комплектування. Так, недостатнє фінансування і відсутність розуміння ролі ЗСУ у системі державної політики призвели до перманентного скорочення їх чисельності в період 1991-2013 рр., а негативне ставлення суспільства до служби в армії і участь у миротворчих операціях породили концепцію «маленької професійної армії». У 2012 р. було прийнято програму реформування ЗСУ, яка передбачала їх скорочення зі 192

тис. на момент прийняття до 100 тис. – до кінця 2014 року і до 70 тис. військовослужбовців – до 2017 р. Реалізація цієї програми призвела до того, що 14 жовтня 2013 р. був ухвалений указ Президента України №562/2013, згідно з яким з 1 січня 2014 р. призов на строкову службу в Україні було скасовано і до 2014 р. армія мала стати повністю контрактною.

Таким чином, на початок російської окупації Криму 20 лютого 2014 р. в Україні був практично завершений перехід від призовного до змішаного, а потім і до суто контрактного способу комплектування ЗСУ.

Коли ж виникла потреба використовувати армію за її прямим призначенням для захисту незалежності і територіальної цілісності, виявилося, що це для ЗСУ є вкрай непростим завданням. Після відновлення призову на строкову службу в Україні було збільшено термін служби для осіб без вищої освіти з 12 до 18 місяців, а для осіб з вищою освітою – з 9 до 12 місяців. Таке збільшення терміну служби було обумовлено низкою чинників. По-перше, недостатньою чисельністю «строковиків», яких вдавалося залучити військовим комісаріатам. Труднощі із призовом було вирішено компенсувати збільшенням терміну служби тих, кого вдалося призвати. Тут можна провести аналогію зі збільшенням терміну служби призовників в Ізраїлі. По-друге, було визнано, що за річного терміну строкової служби військовослужбовець не встигає опанувати військову спеціальність в необхідному обсязі, щоб виконувати свої обов'язки у тій чи іншій військовій частині. Особливістю строкової служби в Україні в умовах війни на Донбасі став мораторій на використання «строковиків» у зоні бойових дій.

Крім збільшення тривалості строкової служби в Україні після відновлення призову були змінені його вікові рамки: 18-25 років раніше і з 20 років до виповнення 27-річного віку - нині. Це було зумовлено бажанням більш повно охопити призовом більш дорослі прошарки чоловічого населення, у тому числі, і з вищою або середньою спеціальною освітою. Таке рішення мало більш якісно вплинути на професійний склад призовників. Іншою причиною зсуву вікових рамок призову в Україні був феномен демографічної ями 1990-х років XX століття, характерної для європейських

пострадянських держав. Через різке скорочення народжуваності в цей період очікувалося скорочення числа потенційних призовників у другій половині десятих років XXI століття.

Як і у більшості пострадянських держав, основним органом, що відповідає за облік військовозобов'язаних та їхній призов на строкову службу, є система військових комісаріатів (районних, міських, обласних). Саме на ці органи покладається план з призову необхідного числа громадян. Варто відзначити, що в довоєнний період скорочення Збройних Сил не обійшло стороною й систему військкоматів. Багато районних військкоматів були об'єднані і отримали під свою відповідальність 2 і більше районів, при цьому, число офіцерів було суттєво скорочене. Однією з причин для скорочення посад у військових комісаріатах стало скорочення числа військовозобов'язаних, які перебувають на обліку. Для такого скорочення частина обмежено придатних у воєнний час була перекваліфікована у непридатні зі зняттям з обліку. В результаті скорочення числа військових комісаріатів та їхнього штату багато з них складалися з одного або декількох офіцерів і невеликого числа цивільних службовців. В умовах відмови від призову на строкову службу восени 2013 р. військкомати могли очікувати на чергову хвилю скорочень. Однак початок бойових дій на Донбасі якісно змінив ситуацію. З першої хвилі мобілізації, де значний відсоток становили добровольці, значна частина офіцерів запасу була спрямована на розгортання військових комісаріатів за штатами воєнного часу. Хоча загальний брак офіцерського складу і не дав можливості повністю укомплектувати військкомати за штатами, однак порівняно із довоєнним періодом їх можливості суттєво зросли. Безумовно, основним завданням військових комісаріатів стало забезпечення хвиль мобілізації, проте, відновлення призову в Україні в умовах розгортання військкоматів проходило більш злагоджено порівняно із довоєнним станом. Наступним кроком стало відтворення військових комісаріатів в районах, де вони були скасовані (об'єднані). Це вимагало залучення додаткових кадрів, яких не вистачало і для фронту. Існуюча практика відрядження офіцерів військових комісаріатів у зону

бойових дій знижує привабливість такої служби за контрактом, незважаючи на істотне підвищення грошового забезпечення в ЗСУ. Такі відрядження також негативно позначаються на мобілізації і призові на строкову службу через брак кадрів для їх проведення. З іншого боку, масова відправка на фронт офіцерів військкоматів, що показали гірші результати з мобілізації і призову, стимулює їх до більш активного виконання своїх обов'язків. Від цього подекуди страждає якість призваного людського матеріалу, плюс процес супроводжується рядом порушень прав призовників. До війни на військові комісаріати (наразі ТЦК а СП) не було покладене завдання навчання особового складу. Однак з осені 2014 р. вони є відповідальними за створення формувань територіальної оборони, а з літа 2016 р. запроваджено посаду заступника районного військового комісара з питань територіальної оборони. В умовах вимог виконання плану з мобілізації і призову на строкову службу за хронічної нестачі особового складу для цих основних завдань функція навчання бійців і офіцерів територіальної оборони стали вторинним. Більше того, відсутність досвіду в навчанні особового складу та відповідних інструкторських кадрів змушувала на той час військкомати імпровізувати з різним ступенем ефективності, що багато в чому залежало від особистих якостей того чи іншого відповідального офіцера РВК. Нажаль на сьогодні, під час повномасштабної війни, питання територіальної оборони відійшли з повноважень ТЦК та СП, але проблема кадрів лишилась.

В умовах бойових дій Україна зіткнулася з різким дефіцитом молодших офіцерів. Ця проблема вирішується як за рахунок мобілізації офіцерів запасу, так і за рахунок молодих офіцерів - випускників військових ВНЗ. Загалом в Україні відсутній ефективний механізм утримання молодих офіцерів в рядах ЗСУ крім матеріального стимулювання. І саме позитивні зміни в цьому напрямку, які викликані суттєвим підвищенням грошового забезпечення офіцерів ЗСУ, НГУ, Державної прикордонної служби, зумовили скорочення масштабів відтоку випускників військових ВНЗ із силових структур України.

Таким чином, система призову в Україні є спадкоємцем радянської системи з усіма її перевагами і недоліками, але з українською специфікою.

Серед національних особливостей варто відзначити такі: 1. Негативне ставлення значної частини суспільства до військової служби, поглиблене побоюваннями чоловіків та їхніх родичів з приводу бойових дій, що сприяє зростанню числа тих, хто ухиляється від призову. 2. Неадекватне законодавче забезпечення призову та мобілізації, в першу чергу, досить м'яка відповідальність за ухиляння від нього, особливо на етапі вручення повістки і неявки за нею. Це змушує ТЦК та СП діяти непопулярними методами для виконання плану. 3. Загальна деградація радянської системи обліку та призову в Україні в період до початку бойових дії в 2014 р., викликана масштабним скороченням – як числа військових комісаріатів на той час, так і чисельності їх особового складу. 4. Поява у ТЦК та СП власних бойових формувань (роти охорони) і потреби забезпечити їх навчання. Такі формування за відповідного правового забезпечення здатні різко підвищити ефективність пошуку тих, хто ухиляється від мобілізації. 5. Корупція, характерна для більшості пострадянських держав, продовжує залишатися важливим негативним чинником, що впливає на ефективність мобілізації в Україні.

В результаті вивчення трьох моделей призову нами було виділено такі загальні та специфічні риси: призов як форма масового залучення громадян до дійсної служби вимагає ефективного інформаційного забезпечення, починаючи від державної ідеології і закінчуючи системою інформування призовників про всі особливості призову і служби. З чотирьох проаналізованих об'єктів найуспішніше це реалізовано в Ізраїлі та США, де не лише державою сформовано в суспільстві позитивне ставлення до служби в Збройних Силах (і негативне ставлення до тих, хто ухиляється від служби), але і використовуються сучасні методи і технології, включаючи канали в Інтернеті, сторінки у Facebook і Twitter. В Ірані позитивний вплив формує державна релігійна ідеологія. На відміну від перших трьох держав в Україні цей напрямок практично провалений. Більше того, в українському суспільстві існує негативне ставлення до держави та її інститутів. І строкова служба в армії не є винятком. Негативне ставлення значної частини суспільства до призову породжує масштабне ухиляння від нього. В Ізраїлі найбільший термін

строкової служби обумовлений прагненням найбільш повно охопити військовою службою всі верстви населення за найменших серед чотирьох об'єктів дослідження мобілізаційних можливостей. Цей висновок має очевидний характер - чим менше призовників, тим довше вони мають служити для забезпечення необхідної чисельності збройних сил. У той же час Іран, що має численне і переважно молоде населення, і Україна з невеликим обсягом щорічного призову, можуть собі дозволити більш коротку тривалість строкової служби. В Україні спостерігаються відносно невеликі обсяги щорічного призову, не зважаючи на триваючі бойові дії на Донбасі. Так, обсяги щорічного призову в Ізраїлі більші, а чисельність збройних сил дещо менша, ніж в Україні. При цьому призовні кампанії в Україні супроводжуються перманентним невиконанням плану в тому чи іншому обсязі і негативним резонансом в суспільстві. І це, попри те, що Україна має в кілька разів більший ресурс для призову молоді, – навіть із урахуванням ізраїльських жінок. Цим наочно демонструється кризовий стан системи призову в Україні навіть в умовах де-факто військового часу.

Якщо порівнювати програми матеріального та соціального стимулювання строковиків, то на першому місці за масштабами перебуває США та Ізраїль, також великі програми запроваджуються і в Ірані. Україна перебуває на останньому місці з чотирьох проаналізованих об'єктів, і цей факт, безумовно, також впливає на невисоку ефективність системи призову в Україні. Іран - єдина з чотирьох держав, де молода людина може офіційно відкупитися від строкової служби. В Україні цей процес носить неофіційний, протизаконний характер, проте, він зберігається, не зважаючи на окремі факти кримінального переслідування співробітників військових комісаріатів (наразі ТЦК та СП) причетних до даної форми корупції. Зворотний бік відкупу від служби в збройних силах (офіційно або протизаконно) - перетворення їх в місце служби малозабезпечених верств населення. Такий класовий характер Збройних Сил може проявитися в разі внутрішнього збройного конфлікту, в тому числі, й інспірованого ззовні. Український досвід цікавий використанням обмежено придатних і непридатних до військової служби громадян не для

альтернативної служби, а для служби в формуваннях територіальної оборони. Хоча цей досвід на практиці поки що носить суперечливий характер, його реалізація за більш послідовного втілення в життя становить інтерес, оскільки дає можливість передати частину другорядних завдань від регулярної армії територіальним формуванням. Ізраїль на відміну від інших країн практикує залучення жінок до армії не на добровільній основі, а на основі призову. І такий ізраїльський досвід носить позитивний характер. Важливим елементом обліку військовозобов'язаних і призову громадян на строкову службу є боротьба з тими, хто ухиляється від призову. У даному напрямі США, Ізраїль та Іран є набагато успішнішими за Україну. Навіть незважаючи на триваючі бойові дії, в Україні боротьба з тими, хто ухиляється від служби, є неефективною як в силу недосконалості законодавчої бази, так і високого рівня корупції.

Узагальнюючи вивчену інформацію з питання організаційно-правової системи діяльності ТЦК та СП, в які були переформовані військові комісаріати, України можна виділити низку характерних ознак в їхньому становленні, розвитку, виконанні основних, покладених на них, обов'язків, у взаємодія з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування при вирішенні завдань оборонного характеру, а також внести пропозиції щодо адміністративно-правового статусу ТЦК та СП та нормативно-правової бази з питань оборони.

Доведено важливість і необхідність територіальних органів ВУ, якими є ТЦК та СП. Наявність зазначених територіальних органів ВУ є необхідним і важливим атрибутом будь-якої держави на будь-якому етапі її розвитку. Зазначено, що функціональна компетенція цих органів змінюється поступово і пов'язана із загальним розвитком управлінського апарату країни, з її зовнішньою і внутрішньою політикою, способами комплектування армії і її чисельністю, військовою доктриною.

Визначено, що військові комісаріати є суб'єктами адміністративно-правового забезпечення мобілізації ЗСУ, на які покладено відбір та направлення кандидатів на військову службу за контрактом відповідно до

потреб військ; участь у відборі громадян для служби в резерві ЗСУ; підготовка й проведення в особливий період мобілізації; керівництво військовим обліком призовників і військовозобов'язаних на відповідній території та контроль за його станом.

Попри те, що ТЦК та СП є територіальними органами Міністерства оборони України та чітко підпорядковуються по вертикалі органам ВУ, починаючи з моменту створення, кожний ТЦК та СП залежить від управління відповідного органу виконавчої влади (або органу місцевого самоврядування) вважаємо за необхідне посилення взаємодії військових комісаріатів по горизонталі з місцевими державними адміністраціями, а також врегулювання відповідальності військових комісаріатів за належну їх співпрацю з місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування у відповідних випадках.

Сьогодні в Україні в цілому створена законодавча база у воєнній сфері. Аналіз процесу її становлення вказує на низку негативних явищ, таких як внутрішня недосконаліть та некоректність у прийнятті необхідних нормативно-правових актів, утворення правових колізій тощо. У зв'язку з цим пропонується внести зміни в нормативно-правові акти, що регулюють основні аспекти діяльності та установлюють обсяги компетенції ТЦК та СП, як самостійних територіальних органів Міністерства оборони України. Дані зміни мають зміцнити адміністративно-правовий статус ИЦК та СП, привести їх у відповідність із нормами Конституції України і чинного законодавства.

РОЗДІЛ 3
РОЗРОБКА ЗАХОДІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ЦЕНТРІВ КОМПЛЕКТУВАННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ В УКРАЇНІ

3.1. Основні напрями зміни правового регулювання порядку комплектування збройних сил на сучасному етапі

Аналіз досвіду найбільш розвинутих країн світу, які вже мають професійні Збройні сили або їх створюють, свідчить про те, що перехід до їх комплектування військовослужбовцям професійної служби є складним процесом, який потребує ретельної підготовки, тривалого часу та значних матеріальних затрат.

Як було вже зазначено, ТЦК та СП відіграють одну з основних ролей та виступають головним територіальним органом, який забезпечує комплектування Збройних сил. Вважаємо за необхідне, коротко зупинитись саме на організації комплектування силових структур та визначити основні чинники, що впливають на їх комплектування військовослужбовцями професійної служби.

Необхідно підкреслити, що наявні документи свідчать про те, що комплектування ЗСУ особовим складом – це установлена Конституцією, законами України система забезпечення потреб Збройних сил в особовому складі в мирний та воєнний час.

Глушкова Т.Д., Єфімова В.В., Печенюк І.С., Пономарьов О.В., Савченко Л.В. у своїй роботі зазначають, що комплектування Збройних сил України особовим складом передбачає виконання цілої низки заходів, основними з яких є:

- визначення нормативно-правової бази щодо призову громадян на військову службу;

- відбір контингенту для проходження військової служби з військового резерву людських ресурсів та призив на військову службу;

- визначення порядку комплектування;

- реалізація принципів і способів комплектування;

- персональне призначення офіцерів та посадове призначення рядового, сержантського (старшинського) складу у військах (силах) [57, с. 56].

У 2002 році прийнята Державна програма переходу ЗСУ до комплектування військовослужбовцями контрактної служби на період до кінця 2015 року [64].

Дана програма визначила напрями вирішення законодавчих, соціально-економічних та інших проблем стосовно переведення Збройних Сил України до комплектування військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом, а також має директивний, адресний плановий характер і містить інформацію про цілі, завдання, обсяги, етапи та послідовність і терміни виконання заходів.

Документ розроблений на підставі відповідних положень Конституції України, Воєнної доктрини України, державної програми реформування та розвитку ЗСУ до комплектування військовослужбовцями контрактної служби на період до 2015 року, інших нормативно-правових актів чинного законодавства України.

Впровадження Державної програми передбачало виконання таких основних завдань:

- реформування сьогоднішньої системи комплектування ЗСУ у напрямі поступового переходу до комплектування військовослужбовцями контрактної служби;

- реорганізацію та оптимізацію системи навчальних військових частин (центрів) ЗСУ, створення на базі навчальних військових частин (центрів, шкіл) з підготовки сержантів (старшин) і кваліфікованих солдатів (матросів) військової служби за контактом, підготовки та перепідготовки військовозобов'язаних;

- удосконалення порядку підготовки та накопичення військово – навчених людських ресурсів, які підлягають на військову службу під час мобілізації;

- оптимізацію кількісного та якісного складу військ (сил) шляхом професіоналізації особового складу і впровадження нових систем озброєння;

- удосконалення системи соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей, створення для них необхідних фінансових та матеріально-побутових умов;

- упорядкування системи соціальних гарантій і пільг для військовослужбовців контрактної служби;

- підвищення ефективності виховної роботи, удосконалення системи військово-патріотичного виховання особового складу Збройних Сил України, демократизація і гуманізація внутрішньо-арійських відносин;

- реформування місцевих органів військового управління, уточнення їх завдань і повноважень;

- автоматизацію процесів обліку та використання людських ресурсів;

-забезпечення належного правового та наукового супроводження процесу переведення Збройних Сил України до комплектування військовослужбовцями контрактної служби [64].

Увагу було приділено удосконаленню нормативно-правової, програмно-планової, організаційної, фінансово-економічної, освітньої, виховної та інших видів діяльності у ЗСУ та органів державної влади України як під час переходу ЗСУ до комплектування військовослужбовцями контрактної служби, так і після завершення будівництва в Україні професійних збройних сил.

Загальне керівництво діяльністю з реалізації Державної програми здійснюється Президентом України як Верховним Головнокомандувачем ЗСУ. Координацію та контроль за діяльністю центральних органів виконавчої влади щодо виконання Державної програми здійснюється радою національної безпеки і оборони України.

Погоджуємося з думкою В.Ф. Москаленко та О.Г. Шекера, що передумовами переходу Збройних сил України до комплектування військовослужбовцями контрактної служби є:

- зміни воєнно-політичної обстановки у світі, реформування збройних сил з Україною держав;

- необхідність підтримання бойової готовності військ (сил) на належному рівні за рахунок укомплектування військових частин і підрозділів високо навченим, професійно підготовленим особовим складом, спроможним в умовах скорочення чисельності Збройних Сил України якісно виконувати поставлені завдання впродовж тривалого часу;

- зниження показників щодо стану здоров'я, морально-ділових якостей юнаків, які підлягають призову на строкову військову службу, зменшення кількості осіб, що призначаються на таку службу;

- зниження престижу служби у Збройних Силах України через недосконаліть системи матеріального та морального заохочення військовослужбовців, погіршення соціального захисту військовослужбовців та члені іх сімей, невпевненість у майбутньому після закінчення військової служби;

- погіршення стану підготовки і накопичення військово-навчених людських ресурсів, які підлягають призову на військову службу під час мобілізації, внаслідок незадовільного матеріального та фінансового забезпечення ЗСУ [40, с.87-88].

Зазначені чинники обумовили необхідність переходу ЗСУ до комплектування військовослужбовцями контрактної служби, що дасть змогу утримувати ЗСУ, структура і чисельність яких відповідатиме економічним можливостям держави та завданням щодо її оборони, підвищити бойову готовність та вимоги до особового складу, ліквідувати в суспільстві напруженість, що виникає у зв'язку з неоднаковим ставленням різних верств населення до виконання загального військового обов'язку.

Активізація процесів, пов'язаних з переходом Збройних Сил на професійну основу, потребувала і потребує запровадження нових засад у кадровій політиці, приведення її у відповідність до сучасних завдань і функцій з урахуванням можливостей держави та досвіду провідних країн світу.

Нині існує нагальна потреба у висококваліфікованому персоналі, здатному виконувати завдання за призначенням в умовах нових викликів та загроз. Основою нової кадрової політики є створення системи кадрового

менеджменту централізованого типу, яка виключає суб'єктивізм у прийнятті кадрових рішень та суттєво підвищує ефективність управління кадрами.

У 2008 р. діяльність Міністерства оборони була спрямована на виконання завдань кадрового забезпечення Збройних Сил відповідно до принципів, визначених у Концепції кадрової політики в Збройних Силах:

- індивідуальний підхід у кадровій роботі з персоналом;

- управління кар'єрою кожного військовослужбовця;

- об'єктивність оцінки діяльності військовослужбовців та ефективне використання чиїх результатів;

- ефективне використання кадрів, що мають бойовий досвід та досвід діяльності у миротворчих контингентах.

Порівняно з попередньою системою, система кадрового менеджменту централізованого типу виявилася більш гнучкою, що дозволяє оперативно і ефективно вирішувати питання пересування по службі (ротації) військовослужбовців.

Для виконання основних завдань Концепції кадрової політики у 2008 р. розроблено Програму її реалізації, яка включає комплекс практичних заходів, спрямованих на творення системи кадрового менеджменту централізованого типу, персональний підхід у роботі з особовим складом та формування об'єктивних і прозорих кадрових рішень, впровадження механізмів управління кар'єрою та залучення на військову службу, забезпечення соціальних гарантій військовослужбовців та їх адаптації після звільнення з лав Збройних Сил [35].

На виконання першого етапу реалізації Концепції кадрової політики у 2008 р. затверджено Положення про проходження громадянами України військової служби у ЗСУ, яким передбачені деякі інновації, зокрема, це підготовка офіцерів і сержантів перед призначенням на посаду, встановлення мінімальних строків перебування у військових званнях осіб рядового сержантського та старшинського складу, а також введення в дію нових типових контрактів про проходження військової служби [51].

У реалізації зазначеної Концепції особливої ваги набуває процес інформування особового складу Збройних Сил та громадськості щодо здійснення трансформації кадрової політики та заходів, які вживаються керівництвом держави для забезпечення переходу Збройних Сил на професійну основу. Протягом року мобільні інформаційні групи провели роз'яснювальну роботу з трьома тисячами офіцерів, солдатів та сержантів у 135 військових частинах (установах) Збройних Сил [9].

Принцип централізованого управління кадрами на нашу думку полягає у централізованому управлінні кар'єрою військовослужбовців - від оцінки особового складу, призначення на посаді, ротації, направлення на навчання та перепідготовку до звільнення із лав Збройних Сил, який реалізується в кадрових центрах.

У 2008 р. продовжується експеримент з впровадження системи кадрового менеджменту централізованого типу у кадрових центрах Збройних Сил та Сухопутних військ. Протягом року були сформовані кадрові центри Повітряних Сил та Військово-Морських Сил. Це дозволило охопити системою кадрового менеджменту централізованого типу 88 військових частин та установ Збройних Сил загальною чисельністю майже 26 тис. осіб[9].

У військових частинах та установах розгортається система автоматизованого обліку особового складу ІАС «Персонал», яка підвищила організаційний рівень роботи кадрових органів та їх оперативність й була видозмінена як за назвою, так і функціональними можливостями у систему «Оберіг» відповідно до запиту сьогодення. Тому, у 2019 році Верховна Рада України прийняла Закон «Про Єдиний державний реєстр військовозобов'язаних». Цей нормативно-правовий акт регулює відносини в сфері реєстрації військовозобов'язаних і призовників, які підлягають військовому обліку, перебувають в запасі або приписані до призовних дільниць. Головним завданням створення електронного реєстру є комплектування ЗСУ для забезпечення захисту і оборони держави. Повноцінно Закон запрацював з 24 червня 2019 року

Єдиний державний реєстр військовозобов'язаних - це автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, яка призначена для збору, зберігання, обробки і подальшого використання даних про військовозобов'язаних (призовників), створена з метою забезпечення військового обліку громадян України. Первісне формування Єдиного державного реєстру призовників здійснюється на підставі відомостей з Центральної виборчої комісії про громадян у віці від 18 до 60 років.

У 2008 р. було розпочато оптимізацію системи військової освіти за функціональним принципом, який передбачає забезпечення її структурної повноти, чіткого визначення завдань і прав військових навчальних закладів, механізмів їх координації і взаємодії між собою та із загальнодержавною системою освіти.

Здійснено перехід на дворічний термін навчання офіцерів оперативно-тактичного рівня у Національній академії оборони та збільшено термін підготовки офіцерів оперативно-стратегічного рівня у Національній академії оборони та збільшено термін підготовки офіцерів оперативно-стратегічного рівня.

На сьогодні термін навчання курсантів за освітньо-кваліфікаційним рівнем «бакалавр» становить 4 роки і 2 місяці, за освітньо-кваліфікаційним рівня «магістр» - 1 рік.

Досвід впровадження в Збройних Силах нової системи кадрового менеджменту дає підстави для створення комплексної, ефективної, економічно доцільної та обґрунтованої системи забезпечення військ висококваліфікованим персоналом з високими професійними та морально-діловими якостями.

Основним завданням комплектування ЗСУ особовим складом в мирний час є повне та якісне укомплектування військ та інших військових формувань особовим складом за штатами мирного часу та накопичення в запасі військово навчених ресурсів [9; 10].

На комплектування ЗСУ особовим складом впливають зовнішні та внутрішні чинники.

До зовнішніх чинників варто віднести:

- тенденцію розвитку військово-політичної ситуації та можливі зміни рівня воєнної небезпеки;

- характер можливих збройних конфліктів у майбутньому, форми і способи застосування в них військ (сил);

- розвиток збройних сил суміжних держав, їх озброєння та військова техніка.

До внутрішніх чинників відносимо:

- економічний (економічний стан держави та перспективи його розвитку, економічна політика держави стосовно Збройних сил України);

- соціальний;

- демографічний;

- нормативно-правовий;

- морально-психологічний.

Варто зосередити увагу на окремих внутрішніх чинниках, що впливають на комплектування ЗСУ особовим складом.

Воєнна безпека держави на думку М.П. Павленко, О.М. Остапець та Є.В. Кузьменко визначається внутрішнім валовим продуктом (ВВП). Обсяг ВВП на душу населення в нашій країні, за даними зарубіжних аналітиків, у 30 разів нижчий, ніж у середньому у Європейському Союзі [44].

Аналіз фінансування Збройних сил свідчить, що Міністерство фінансів України жодного разу не виконало повною мірою вимог нормативних актів, прийнятих в оборонній сфері, з питань фінансування Збройних Сил України та здійснювати пошук внутрішніх резервів, які майже вичерпані.

Оскільки національна оборона є основним з напрямів видатків Держбюджету, то його зміни приводять до відповідних змін обсягів фінансування ЗСУ. Однак коштів, що виділяються з Держбюджету на національну оборону, не вистачає на задоволення не лише фінансових потреб в асигнуванні на оборону, а й навіть на задоволення мінімальних потреб Збройних сил. Внаслідок цього фінансування виконання запланованих заходів здійснюється не ритмічно та не у повному обсязі.

Отже, видатки на оборону сьогодні не забезпечують належного рівня обороноздатності держави та вкрай негативно впливають на комплектування військ, військовослужбовцями професійної служби. Комплектування Збройних сил України військовослужбовцями професійної служби потребує необхідного фінансового обґрунтування та реального матеріально-технічного забезпечення, значного збільшення фінансових витрат.

Враховуючи вищезазначене, стає зрозумілим, що економічний чинник є одним з визначальних для розвитку Збройних сил України загалом та комплектування їх особовим складом зокрема.

Усе це негативно впливає на якість військового резерву людських ресурсів, за рахунок якого комплектуються ЗСУ військовослужбовцями професійної служби.

Одним із найважливіших чинників, що впливають на рівень повноти та якості укомплектування ЗСУ особовим складом, є рівень заробітної плати населення, яка завжди була основним джерелом доходу.

Зважаючи на ці обставини та враховуючи необхідність підвищення рівня правового, наукового, кадрового, матеріально-технічного і фінансового забезпечення гуманітарного і соціального розвитку Збройних сил, цьогоріч були прийняті зміни до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Підставою для прийняття цього Закону став інший Закон України «Про основи національного спротиву». Також було прийнято Постанову «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб» тощо. Ці документи віддзеркалюють науково обґрунтовану систему поглядів на поширення і закріплення гуманістичних і соціальних цінностей у ЗСУ, гуманізацію усіх сфер військової діяльності, задоволення соціальних потреб та інтересів військовослужбовців і членів їх сімей.

Хоч запроваджено нову систему грошового забезпечення військовослужбовців, згідно з якою основні види (посадовий оклад, оклад за військовим званням та надбавка за вислугу років) становлять основну питому вагу в місячному грошовому забезпеченні все-таки залишається низьким

рівень у молодших офіцерів та військовослужбовців за контрактом. Станом на сьогодні грошове забезпечення військовослужбовців порівняно з попередніми роками послабило свої позиції на ринку праці України.

Велике практичне значення мало чітке визначення головних цілей гуманітарного, соціального розвитку, сформульованих в тексті Концепції, а саме:

- утвердження особистості військовослужбовця та працівника Збройних Сил як найвищої соціальної цінності, забезпечення його прав і свобод та духовного і фізичного здоров'я, впровадження у військових і трудових колективах взаємовідносини за принципом верховенства права;

- задоволення соціально-економічних потреб та інтересів військовослужбовців, ленів їхніх сімей і працівників Збройних сил;

- морально-психологічне забезпечення бойової та мобілізаційної готовності військ, бойового чергування, бойової підготовки, оперативної та іншої встановленої законодавством військової діяльності;

- верховенство права, законність і гуманність, повага до людини її конституційних прав і свобод;

- забезпечення соціального і правового захисту громадян, які перебувають на службі у Збройних силах, а також членів їхніх сімей;

- виховання військовослужбовців на патріотичних і бойових традиціях українського народу, орієнтація на ідеали[34].

Було зрозуміло, що українську молодь відштовхнули від служби у війську не лише непривабливі фінансові і матеріальні умови, брак загальноприйнятих у світі пільг для військовослужбовців, гарантій та заохочень, але і недостатні можливості для реалізації особливих життєвих планів, прагнень і бажань, слабко захищений соціальний статус, випадки начальницького свавілля, конфлікти на ґрунті національних, земляцьких, релігійних відносин [23, с. 9].

Досвід показав, що в реалізації гуманітарної політики у Збройних силах важливого значення набула освітньо-виховна функція, суттю якої є

формування у військовослужбовців високої національної та громадянської свідомості, патріотизму, активної життєвої позиції.

Особливе місце у загальній структурі виховної роботи на нашу думку, з огляду на історично короткий термін існування незалежного статусу України, посідає військово-патріотичне виховання, яке в системі військової освіти є складовою національного виховання і передбачає її реалізацію на функціональному і структурному рівнях з такими основними напрямами:

- створення умов для орієнтації виховання на формування національної свідомості, гідності, любові до рідної землі, свого народу, готовності до самопожертви в ім'я захисту своєї Батьківщини;
- упровадження у систему виховання ідеї державності, незалежності України, розвитку Збройних сил як гаранта територіальної цілісності держави, недоторканності її кордонів, захисту національних інтересів;
- створення й удосконалення функцій у системі військової освіти відповідних служб і підрозділів для організації виховної роботи; - цілеспрямована підготовка науково-педагогічних кадрів високої кваліфікації;
- створення необхідної матеріально-технічної бази виховання на основі сучасних досягнень інформатизації, технологій виховання, залучення засобів масової інформації.

Військово-патріотичне виховання є органічним компонентом як військової освіти, так і кадрової політики у Збройних силах України, та охоплює всі складові їхньої системи [66].

Пріоритетним напрямом діяльності Міністерства оборони є вирішення житлової проблеми військовослужбовців залишається вирішення житлової проблеми військовослужбовців. Незважаючи на всі зусилля ця проблема вирішується вкрай важко. Станом на 2021 рік потреба у постійному та службовому житлі є у 46 553 військовослужбовців та осіб, звільнених з військової служби.

Така ситуація у забезпеченні військовослужбовців житлом склалася через обмежене фінансування, значна частка якого передбачена зі

спеціального фонду державного бюджету, яка не має стабільного джерела наповнення, та через зростання вартості будівництва.

Нині у Збройних Силах практично створено необхідну нормативно-правову базу для переходу на комплектування військовослужбовців за контрактом. Успішним є процес трансформації існуючої кадрової системи номенклатурного типу в систему, яка дасть можливість цілеспрямованого управління кар'єрою військовослужбовців та забезпечить професійний розвиток з урахуванням індивідуальних якостей.

Попри всі недоліки і складності переходу на професійну армію в Україні сьогодні виконана зроблено чимало з удосконалення нормативно-правових актів, які регламентують порядок проходження військової служби за контрактом у Збройних Силах. Зокрема, внесено зміни до Закону України "Про військовий обов'язок і військову службу", якими зменшено терміни строкової військової служби, значно розширюється коло громадян України, які можуть бути прийняті на військову службу за контрактом. Положенням про військову службу врегульовано проходження військової служби за контрактом на посадах рядового та сержантського складу, а також їх кар'єрного росту [58].

Саме це дозволило розпочати практичну фазу створення нової системи комплектування, яка порівняно з попередньою є більш ефективною та економною та дозволила спростити порядок прийняття на військову службу громадян України і забезпечила спрямованість процесу комплектування до реальних потреб.

З метою підвищення мотивації у громадян до проходження військової служби за контрактом урядом сьогодні вживаються такі заходи:

- при укладанні контракту детально встановлюються зобов'язання Міністерства оборони щодо забезпечення соціальних гарантій, кар'єрного росту, матеріального і грошового забезпечення, нормованого службового часу та вільного пересування по території України в позаслужбовий час тощо;

- створення фонду службового житла. У 2008 р. переобладнано під службове житло для військовослужбовців за контрактом 5 будинків ємністю

507 ліжко-місць. Усього протягом 2002-2008 рр. переобладнано 31 будівлю на 3630 ліжко-місць. Крім того, військовослужбовці за контрактом, які не перебувають у шлюбі, розміщуються безоплатно у спеціально пристосованих казармах;

- безкоштовне харчування військовослужбовців за контрактом під час несення бойового чергування, варти, добового наряду та перебування в навчальних військових центрах або таборах;

- покращення рівня речового забезпечення військовослужбовців. Зменшено у 1,5-2 рази терміни носки польового обмундирування та впроваджено нові зразки обмундирування;

- вивільнення військовослужбовців від виконання завдань вартової та внутрішньої служби шляхом передачі під охорону військових об'єктів підрозділам Державної служби охорони при Міністерстві внутрішніх справ та воєнізованої охорони;

- безкоштовне отримання вищої освіту у Вищих навчальних закладах військовослужбовцями, які проходять військову службу за другим та наступним контрактами. На кінець 2008 р. на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня "бакалавр" за рахунок держави навчалося 661 військовослужбовець за контрактом;

-підвищено у 1,5-2 рази розмір грошового забезпечення усіх категорій військовослужбовців за контрактом [9].

Отже, можна зробити висновки, що одним з важливих чинників, що безпосередньо впливає на комплектування ЗСУ військовослужбовцями є економічний стан країни та перспективи його розвитку, економічна політика держави щодо Збройних сил України. Вплив економічного чинника проявляється у здатності держави надати гарантії щодо соціально-правового забезпечення на відповідному рівні для тих, хто проходить військову службу у ЗСУ та впливає на демографічну ситуацію, соціальні процеси, морально-психологічний стан військовослужбовців.

3.2. Взаємодія ТЦК та СП з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування при вирішенні завдань оборонного характеру

Необхідно звернути увагу на те, що взаємодія ТЦК та СП з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування є беззаперечно необхідною, оскільки основні обсяги вирішуваних ТЦК та СП питань можуть бути розв'язані ним тільки спільно – за сприяння органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування. Ст.8 «Положення про Територіальні центри комплектування та соціальної підтримки» встановлює основні завдання ТЦК та СП. Аналіз норм статті дозволяє визначити, що тільки розробка мобілізаційних планів може здійснюватися ТЦК та СП без допомоги влади та органів місцевого самоврядування. Інші завдання оборонного характеру на територіальному рівні ТЦК та СП вирішують спільно з органами місцевого самоврядування, причому роль ТЦК та СП у вирішенні цих завдань є менш значною.

Відповідно до ст. 36 Закону України «Про місцеве самоврядування» до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать такі делеговані повноваження в галузі оборонної роботи:

1) сприяння організації призову громадян на військову службу за призовом осіб офіцерського складу, строкову військову та альтернативну (невійськову) службу, а також їх мобілізації, підготовці молоді до служби в Збройних Силах України, організації навчальних (перевірочних) та спеціальних військових зборів; забезпечення доведення до підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності, а також населення, наказу начальника ОТЦК та СП про оголошення мобілізації;

2) бронювання робочих місць для військовозобов'язаних на підприємствах, в установах та організаціях відповідно до законодавства;

3) організація та участь у здійсненні заходів, пов'язаних з мобілізаційною підготовкою та цивільним захистом, на відповідній території;

4) вирішення відповідно до законодавства питань, пов'язаних з наданням військовим частинам, установам, навчальним закладам Збройних Сил України

службових приміщень і жилої площі, інших об'єктів, комунально-побутових послуг; здійснення контролю за їх використанням, наданням послуг;

5) сприяння організації виробництва і поставкам у війська підприємствами та організаціями, що належать до комунальної власності, замовленої продукції, послуг, енергоресурсів;

6) здійснення заходів щодо створення належних умов для функціонування пунктів пропуску через Державний кордон України;

7) сприяння Державній прикордонній службі України у підтриманні відповідного режиму на державному кордоні;

8) здійснення заходів щодо військово-патріотичного виховання населення [73].

Гриненко О.І. та Дєнєжкін М.М. наголошують, що розробка планів мобілізації людських і транспортних ресурсів, пропозицій з питань задоволення мобілізаційних потреб ЗСУ, інших військ, військових формувань і органів, спеціальних формувань здійснюється за рахунок місцевих ресурсів, виходячи з можливостей місцевих органів виконавчої влади [24, с. 37].

Особливо це помітно при оцінці стану бази мобілізаційного розгортання ТЦК та СП. Ними визначається тільки склад цієї бази, залежно від обсягу виконуваних ним завдань. Фактично ж створення, устаткування, утримування на необхідному рівні готовності покладено на органи виконавчої влади та місцеве самоврядування. Функція ТЦК та СП полягає тільки в поданні відповідної заявки голові відповідної місцевої Ради.

Виконання ТЦК та СП, які належать до штабів оперативних командувань, заявок командирів військових частин по організації та виконанні мобілізаційних ресурсів для доукомплектування ЗСУ, інших військових формувань та органів спеціальних формувань – залежить від допомоги органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, оскільки ТЦК та СП у даному процесі є всього лише обліково-плануючими органами, залучення до даного процесу людських і технічних ресурсів, їхнє оповіщення, збір та відправлення здійснюється через забезпечення практики даних заходів вищезгаданими органами влади.

Здійснюване по визначенню разом з органами місцевого самоврядування виконання призову по мобілізації, постачання техніки у військові частини – представляє собою затверджені ТЦК та СП і штабами оперативних командувань мобілізаційних планів і нарядів на комплектування військових частин, здійснюване за рахунок коштів і ресурсів бюджетів місцевих органів виконавчої влади та місцевих утворень. Матеріальне забезпечення і, як наслідок, практична реалізація перерахованих вище заходів можливі тільки при виконанні їх силами і засобами органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, оскільки фінансові і матеріальні можливості ТЦК та СП не розраховані на подібні масштаби діяльності.

Фактично ТЦК та СП при реалізації даної функції являє проміжну ланку організаційно-технічного характеру, що здійснює передачу інформації від органів ВУ і військових частин до органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, тобто ТЦК та СП практично не має ніяких державно-владних повноважень і, загалом, не несе ніякої відповідальності за виконання покладених завдань, так як відповідно до ст.13 Закону України «Про оборону України» центральні та інші органи виконавчої влади у взаємодії з Міністерством оборони України у межах своїх повноважень:

організовують і забезпечують виконання законодавства у сфері оборони, сприяють Збройним Силам України у виконанні ними завдань, здійснюють їх належне забезпечення за напрямами діяльності;

узгоджують з Генеральним штабом Збройних Сил України та забезпечують проведення заходів щодо розвитку системи зв'язку, шляхів, транспорту, інших об'єктів інфраструктури і території держави та підготовки своїх галузей до оборони, забезпечують їх територіальну оборону в межах своїх повноважень;

забезпечують за замовленням Міністерства оборони України, інших центральних органів виконавчої влади, що здійснюють керівництво військовими формуваннями, утвореними відповідно до законів України, та правоохоронними органами, підготовку офіцерів запасу у вищих навчальних закладах, які належать до сфери їх управління;

планують, організовують і контролюють виконання заходів з мобілізаційної підготовки відповідних органів управління, установ, організацій і підприємств усіх форм власності відповідних галузей національної економіки, створюють і утримують визначені Кабінетом Міністрів України резерви матеріальних і фінансових ресурсів;

організовують роботу, пов'язану з військово-патріотичним вихованням громадян України, надають допомогу громадським організаціям, діяльність яких спрямована на зміцнення обороноздатності держави та військово-патріотичне виховання громадян України;

беруть участь у формуванні та реалізації державних програм розвитку ЗСУ та інших військових формувань, утворених відповідно до законів України, та правоохоронних органів, розвитку озброєння і військової техніки, інших програм (планів) з питань оборони;

узгоджують з Генеральним штабом ЗСУ питання використання повітряного, водного та інформаційного простору держави;

організовують розроблення та виконання програм із створення нових і модернізації наявних зразків озброєння та військової техніки, військового майна, створення виробничих потужностей для їх випуску, набуття досвіду у сфері науки, техніки і технологій та впровадження його у виробництво оборонної продукції;

забезпечують здійснення оборонних закупівель;

забезпечують виконання законодавства про соціально-економічний захист громадян України у зв'язку з проходженням військової служби;

розробляють та застосовують військові стандарти;

здійснюють згідно із законодавством інші повноваження у сфері оборони України [4].

Завдання та функції державних органів, які здійснюють розвідувальну діяльність в інтересах оборони, визначаються законом та положеннями про ці органи, які затверджуються Президентом України.

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про оборону України» органи місцевого самоврядування у сфері оборони забезпечують:

підготовку громадян до військової служби, а також загальне військове навчання у воєнний час;

приписку громадян до призовних дільниць, військовий облік призовників, військовозобов’язаних та резервістів;

призов громадян на строкову військову службу;

направлення громадян на навчальні (або перевірочні) і спеціальні збори;

організацію та участь у здійсненні на відповідній території заходів, пов'язаних з мобілізаційною підготовкою, територіальною обороною та цивільним захистом;

бронювання військовозобов'язаних на період мобілізації та на воєнний час;

проведення мобілізації людських, транспортних та інших ресурсів в особливий період;

здійснення контролю за використанням і охороною наданих у встановленому порядку для потреб оборони земельних, водних та інших природних ресурсів згідно із законодавством;

вирішення згідно із законодавством питань, пов'язаних з наданням частинам, установам, навчальним закладам Збройних Сил України та іншим військовим формуванням, утвореним відповідно до законів України, та правоохоронним органам службових приміщень і житлової площі, інших об'єктів, здійсненням контролю за їх використанням, наданням комунально-побутових та інших послуг;

організацію виробництва і поставки військам підприємствами та організаціями, що належать до комунальної власності, замовленої продукції, енергетичних та інших ресурсів;

сприяння у підтриманні відповідного режиму в прикордонній смузі та у контрольованих прикордонних районах;

проведення заходів щодо військово-патріотичного виховання громадян України;

здійснення інших повноважень у галузі оборонної роботи, передбачених законами [4].

Здійснювана ТЦК та СП організація разом з органами виконавчої влади та органи місцевого самоврядування роботи щодо морально-психологічного забезпечення мобілізації людських і транспортних ресурсів на територіях місцевих утворень за своєю суттю також є діяльністю, основну роботу якої виконують органи виконавчої влади, вони ж відповідають за її організацію. Роль ТЦК та СП і в цій діяльності носить також організаційно-стандартний характер, що не потребує від них спеціального статусу або спеціальних повноважень.

Організація та проведення заходів з первинної постановки громадян на військовий облік, організація спільно з головою органу місцевого самоврядування призову на військову службу громадян, не перебуваючи в запасі здійснюється ТЦК та СП на підставі нормативно-правових актів.

Покладені на ТЦК та СП функції щодо забезпечення спільно з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування своєчасного медичного огляду громадян при поставці їх на військовий облік, призові на військову службу або надходженні на військову службу, призову на військові збори по суті є функціями організаційно-координаційного характеру. Практичну діяльність щодо виконання медичного огляду громадян виконують лікарі місцевих органів з охорони здоров'я.

Відповідно до п. 7 ст.14 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» для проведення приписки громадян України до призовних дільниць у районних (міських) ТЦК та СП утворюються комісії з питань приписки у такому складі:

голова комісії - районний (міський) ТЦК та СП;

члени комісії:

представник районного (міського) органу управління освітою;

представник уповноваженого підрозділу органу Національної поліції, який проводить роботу з неповнолітніми;

лікар, який організовує роботу медичного персоналу з медичного огляду громадян України, які підлягають приписці;

психолог відповідного державного (комунального) закладу,

розташованого на території району (міста);

секретар комісії [58].

Як бачимо, до складу комісії входять представники різних відомств і організацій, однак остаточне рішення приймається головою місцевого утворення складу комісії, до якої як голова включений начальник ТУК та СП – голова територіального органу Міністерства оборони України. Даний факт підтверджує наявність між ТЦК та СП та органами місцевого самоврядування відносин горизонтального підпорядкування, у якому провідна роль належить органу місцевого самоврядування.

Обов'язковою відповідно до ст. 8 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» є підготовка громадянина до військової служби, яка включає: патріотичне виховання, допризовну підготовку, підготовку призовників з військово-технічних спеціальностей, підготовку у військових оркестрах, військових ліцеях та ліцеях з посиленою військово-фізичною підготовкою, підготовку до вступу у вищі військові навчальні заклади та військові навчальні підрозділи вищих навчальних закладів, військову підготовку у вищих навчальних закладах за програмою підготовки офіцерів запасу, фізичну підготовку, лікувально-оздоровчу роботу, підвищення рівня освітньої підготовки, вивчення державної мови [58].

Відповідальність за організацію та проведення підготовки громадян України до військової служби в межах повноважень покладається на Міністерство оборони України, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, органи Товариства сприяння обороні України. До цієї роботи можуть залучатись інші об'єднання громадян відповідно до їх статутів[58].

Порядок організації та проведення допризовної підготовки та підготовки призовників з військово-технічних спеціальностей визначається Положенням про допризовну підготовку та Положенням про підготовку призовників з військово-технічних спеціальностей від 30.11.2000, які затверджуються Кабінетом Міністрів України [69].

Контроль за організацією і проведенням допризовної підготовки та підготовки призовників з військово-технічних спеціальностей, програмним і методичним забезпеченням цієї підготовки здійснюється Міністерством оборони України та іншими центральними органами виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими державними адміністраціями та органами місцевого самоврядування.

Відповідно до ст. 8 Постанови Кабінету Міністрів України від 30.11.2000 «Про затвердження положень про допризовну підготовку і про підготовку призовників з військово-технічних спеціальностей» Міністерство науки і освіти України та інші центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані навчальні заклади:

- здійснюють керівництво допризовною підготовкою;

- забезпечують навчально-методичну підготовку викладачів допризовної підготовки;

- планують і разом з управліннями оперативного командування організовують настановні збори для освоєння спеціальності особами, які призначаються вперше на посаду викладача допризовної підготовки;

- надають допомогу органам управління освітою в організації та проведенні допризовної підготовки, створенні навчально-матеріальної бази, зберіганні озброєння, боєприпасів і військового майна;

- вивчають, узагальнюють і поширюють позитивний досвід проведення допризовної підготовки [69].

Окрім вище зазначеного органи управління освітою:

- забезпечують виконання заходів з питань організації та проведення допризовної підготовки;

- забезпечують охоплення юнаків допризовною підготовкою і належну якість її проведення;

- сприяють створенню навчально-матеріальної бази і належних умов для одержання теоретичних знань і набуття практичних навичок юнаками під час проведення класних занять і навчально-польових зборів;

- надають допомогу навчальним закладам у встановленні та розвиткові шефських зв'язків з розташованими на території області, міста, району військовими частинами, вищими військовими навчальними закладами;

- вивчають, узагальнюють і поширюють позитивний досвід проведення допризовної підготовки [69].

Керівник навчального закладу несе відповідальність за організацію та стан допризовної підготовки, військово-патріотичного виховання, створення і вдосконалення навчально-матеріальної бази, підготовку юнаків до навчально-польових зборів, зберігання озброєння, боєприпасів і військового майна.

Керівник навчального закладу:

- забезпечує виконання програми допризовної підготовки і створення безпечних умов навчання;

- виділяє приміщення і майданчики для проведення практичних занять з допризовної підготовки;

- видає накази про початок і закінчення навчання з допризовної підготовки, призначення командирів взводів та відділень, проведення занять з стрільби з малокаліберної гвинтівки;

- організовує облік, зберігання, ремонт та списання озброєння, боєприпасів і військового майна відповідно до встановленого порядку, не менш як один раз на три місяці особисто перевіряє стан цієї роботи;

- контролює проведення занять викладачем допризовної підготовки, виносить на обговорення педагогічних рад не менш як один раз на рік питання щодо стану допризовної підготовки [69].

Викладачі допризовної підготовки входять до штату навчальних закладів і є відповідальними за підготовку юнаків допризовного віку, облік, зберігання, технічний стан та видачу озброєння, боєприпасів і військового майна, додержання встановлених правил і запобіжних заходів під час проведення занять.

На посади викладачів призначаються офіцери запасу або у відставці, які мають вищу освіту, спроможні за віком і станом здоров'я якісно проводити заняття, а також випускники вищих педагогічних навчальних закладів за

спеціальністю викладач допризовної підготовки і фізичного виховання.

У разі коли немає можливості укомплектовувати ці посади офіцерами, викладачами можуть бути призначені добре підготовлені та досвідчені прапорщики (мічмани), сержанти (старшини), солдати (матроси) запасу з вищою освітою [69].

Тобто, відповідальність за організацію і проведення заходів щодо підготовки громадян України до військової служби покладена на органи місцевого самоврядування. Роль ТЦК та СП майже не помітна.

Підготовка викладачів допризовної підготовки і фізичного виховання проводиться на факультетах фізичного виховання та кафедрах військової підготовки вищих педагогічних навчальних закладів.

На навчання приймаються чоловіки віком до 25 років, які пройшли строкову військову службу або військову службу за контрактом і відповідають вимогам підготовки офіцерів запасу. Добір кандидатів провадять військові частини з числа військовослужбовців строкової служби, які підлягають звільненню в запас, а також ТЦК та СП разом з органами управління освітою - з числа військовозобов'язаних, звільнених у запас після закінчення встановленого строку військової служби.

До виявів взаємодії між ТЦК та СП та органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування можна віднести акти Кабінету Міністрів України, відповідно до яких здійснюються заходи щодо забезпечення обороноздатності і національної безпеки України. Акти, видані Кабінетом Міністрів України у воєнній сфері, мають як загально-функціональний, так і галузевий характер. До них можна віднести такі постанови: від 17 липня 1992 р. «Про порядок обчислення вислуги років, визначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та членам їх сімей» [83] та від 02 червня 1998 р. «Про затвердження про порядок застосування зброї та спеціальних засобів під час охорони державного кордону і виключно (морської) економічної зони України» [70]

Також, на нашу думку, до них можна віднести юридичні акти центральних органів виконавчої влади, в підпорядкуванні яких є військову формування. В адміністративному праві їх визначають як владні, підзаконні, втілені в установлену форму волевиявлення суб'єктів державного управління, що безпосередньо впливають на правові відносини з метою їх удосконалення відповідно до державних інтересів. У цих актах проявляються виконавчо-розпорядчі, державно-владні повноваження органів, які здійснюють виконавчу владу у військових формуваннях. У разі потреби центральний орган виконавчої влади може видавати разом з іншими центральними та місцевими органами виконавчої влади спільні акти.

Бережинський В. визначає акти ВУ як спеціальні юридичні акти, вияв державно-владного веління відповідно та з метою виконання чинного законодавства в межах компетенції органів ВУ, яке спрямоване на врегулювання відносин у процесі організації ВУ, життя, побуту і діяльності військ. Вони мають такі характерні риси: підзаконність, тобто відповідність їх законам та актам інших, вищих державних органів ВУ; правовий характер, тобто, що вони можуть викликати певні юридичні наслідки; авторитарність та імперативність, що пов'язано з державно-владними повноваженнями органів ВУ і полягає в обов'язковості їх виконання, незалежно від згоди виконавця [8, с. 63-64].

Органами ВУ видаються такі акти: письмовий або усний наказ, який є основним видом актів ВУ; директива, що є бойовим або службовим документом; положення – акт, що визначає певну сферу військово-службових відносин або визначає структуру і правове становище того чи іншого органу; порадник – систематизований збірник правил діяльності, правил поводження зі зброєю, бойовою технікою тощо; інструкція – акт, який містить правила діяльності військового органу; припис – письмове розпорядження з конкретним визначенням завдання; письмове або усне розпорядження - в ньому військовослужбовцям доводяться завдання з окремих питань.

В окрему групу, на нашу думку, можна виділити акти Конституційного Суду України. Вони являють остаточне рішення з питань суспільних

правовідносин, пов'язаних з військовою службою, що знайшли спільне розуміння їх суб'єктів, не підлягають оскарженню і є обов'язковими для виконання.

Незважаючи на те, що в Україні в цілому створена законодавча база у воєнній сфері, аналіз процесу її становлення та функціонування вказує на наявність таких недоліків, як: непослідовність прийняття необхідних нормативно-правових актів; їхня внутрішня недосконаліть та некоректність; утворення правових колізій.

Нині в багатьох цивілізованих країнах світу функціонують відповідні системи правових актів у воєнній сфері, які відображають вищі державні цілі, пріоритети та завдання і за допомогою яких регулюють суспільні правовідносини, пов'язані з військовою службою. Їхні складові органічно витікають одна з одної і утворюють єдине ціле. Зміни всередині складової вищого порядку відповідно змінюють складову нижчого порядку.

Залежно від важливості напрямів регулювання зазначених правовідносин та за функціональними сферами можна подати таку схему цієї системи: Конституція – Закон про основи національної безпеки – закони – міжнародні угоди – Воєнна доктрина – Стратегія національної безпеки – державні програми у воєнній сфері- підзаконні нормативно-правові акти. Вважаємо, що ця схема прийнятна також і для України.

Стратегія національної безпеки і Воєнна доктрина є документами обов'язковими для виконання, і водночас основою для напрацювання конкретних програм за складовими державної політики національної безпеки. Стратегія – це більш змінний, гнучкий, розроблений на близьку перспективу документ, а також необхідна передумова стабільного розвитку держави. Вона є основним програмним документом виконавчої гілки влади держави, який дає орієнтири на певний відрізок часу, окреслюючи загальні контури програми імплементації пріоритетних національних інтересів. Стратегія має включати, на підставі аналізу стану національної безпеки усіх її силових аспектах, характеристику і класифікацію усіх сьогоденних викликів – загроз національній безпеці: основні напрями гарантування безпеки, планування і

шляхи реалізації державних програм у політичній, соціально-економічній, воєнній, науково-технічній та інших сферах; напрями і форми скоординованої діяльності органів і структур усіх гілок влади по захисту національних інтересів України, гарантування її безпеки.

Аналізуючи вище зазначене, вважаємо, до завдань поставлених перед ТЦК та СП може бути віднесено завдання соціального характеру, до яких можна віднести:

- ведення обліку громадян, що перебувають у запасі, які брали участь у бойових діях по захисту Батьківщини або на територіях інших держав, виконуючи миротворчі місії, у ліквідації наслідків катастроф, аварій у зонах надзвичайних ситуацій, організація роботи із вручення їм нагород.

Даний вид діяльності здійснюється особою з числа цивільного персоналу ТЦК та СП і по суті є способом систематизації облікової інформації за ознакою участі осіб, що брали участь бойових діях. Систематизовані встановленим чином облікові дані надаються до вищих органів ВУ для узагальнення інформації та одержання бланків посвідчень про пільги для окремих громадян [16, с. 63-64].

На нашу думку, для вирішення даного питання варто ввести посаду представника ТЦК та СП з правом дорадчого голосу в засідання комісій соціальної спрямованості, створених при відповідних органах влади і управління. Дане питання може бути вирішено за допомогою наділення ТЦК та СП наглядовими повноваженнями відносно місцевих органів виконавчої влади та органу місцевого самоврядування здійснюючи заходи щодо соціального захисту вищезазначених категорій громадян, що збільшило б повноваження ТЦК та СП з надання необхідної допомоги особам, що відносяться до пільгових категорій. На жаль, необхідно констатувати той факт, що коефіцієнт корисної дії від здійснення ТЦК та СП даної діяльності невисокий, реальна допомога громадянам не виконується. Підводячи підсумок аналізу взаємодії ТЦК та СП з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування при вирішенні питань регулювання оборони в мирний час на рівні місцевих органів виконавчої влади та органів

місцевого самоврядування, а отже, і статусу ТЦК та СП, можна зробити висновок, що поступово відбувається зміщення до посилення ролі органів місцевого самоврядування і ослаблення ролі ТЦК та СП як у повноваженнях по місцевому нормативному регулюванню питань оборони, так і в практичному вирішенні цих питань на місцевому рівні. У зв'язку з цим пропонується внести зміни в нормативно-правові акти, що регулюють основні аспекти діяльності та установлюють обсяги компетенції ТЦК та СП, як самостійних територіальних органів Міністерства оборони України. Дані зміни мають зміцнити адміністративно-правовий статус ТЦК та СП, привести їх у відповідність із нормами Конституції України і чинного законодавства.

3.3. Розробка заходів державного управління щодо проходження військової служби в умовах особливого періоду

Військово-політична криза в Україні, яка почалася у 2014 році виникла із суперечностей і територіальних претензій з боку Російської Федерації (далі РФ) до України, що завершилися анексією Автономної Республіки Крим, а також військовими протистояннями в Донецькій і Луганській областях нашої суверенної Держави, що зумовило новий порядок проходження військової служби в ЗСУ в цей особливий період. Після фактичної втрати Україною контролю над частиною власної території почались порушення конституційних прав та свобод людей, а саме набули поширення випадки вбивств, викрадень та катувань громадян, які активно підтримували цілісність України і виступали проти сепаратизму. Відповідно до Указу Президента від 14 квітня 2014 року № 405/2014 введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України» (додається, таємно)» та на територіях Донецької і Луганської областей почалось проведення антитерористичної операції (далі - АТО).

Тож військові події останніх років, протистояння та втрати особового складу, техніки – все це є підтвердження того, що є нагальна необхідність у

переформатуванні нинішньої військової системи, військового права й законодавства та покращення матеріального забезпечення ЗСУ.

Виходячи з викладеного вище та відповідно до частини другої статті 17 Конституції України оборона, захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України покладені виключно на ЗСУ [33]. А згідно з частиною 1 статті 1 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» захист та оборона своєї Вітчизни є конституційним обов'язком кожного громадянина України [58]. До основної форми виконання цього обов'язку віднесено військову службу. Але станом на сьогодні загальноприйнятого визначення поняття «військова служба» в науковій юридичній літературі немає. Найчастіше трапляються такі: військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності (Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу») [58]. На думку Ю. Шемшученко, «військова служба – особливий вид державної служби, почесний обов'язок кожного громадянина України, пов'язаний з виконанням загального військового обов'язку і служби на конкурсно-контрактній основі у ЗСУ та інших військах, утворених відповідно до чинного законодавства. Регулюється Конституцією України (ст. 65) та Законом України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» [65].

Дані визначення мають різні за значенням загальні ознаки: в першому випадку це «почесний обов'язок кожного громадянина», у другому – це «професійна діяльність». Тим самим різні сторони цього виду діяльності громадян змішуються. Кузьо Т. зазначає, що військова служба – це складне соціальне явище, розкриття змісту якого потребує комплексного підходу. Вона прямо пов'язана з національною безпекою та її складовою частиною – обороною, а опосередковано – з політикою, економікою, міжнародними відносинами та іншими сферами діяльності держави [38, с. 7]. Для того, щоб розглянути правове регулювання проходження військової служби у ЗСУ в

особливий період, необхідно зазначити, що відповідно до частини 20 статті 106 Конституції України Президент приймає відповідно до закону рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях у разі загрози нападу, небезпеки державній незалежності України. Стаття 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» (станом на 01.07.2015) визначає, що мобілізація це комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. Мобілізація може бути загальною або частковою та проводиться відкрито чи приховано [74]. Після Указу Президента України «Про часткову мобілізацію» від 17.03.2014 № 303/2014, який затверджений Законом України від 17.03.2014 № 1126-VII, в Україні настав особливий період. Зі статті 1 Закону України «Про оборону України» (станом на 23.12.2015) ми бачимо, що особливий період – це період, що настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [79]. А стаття 1 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» дає таке поняття особливого періоду: це період функціонування національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого само врядування, ЗСУ, інших військових формувань, сил цивільного захисту, підприємств, установ і організацій, а також виконання громадянами України свого конституційного обов’язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, який настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час

мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій [74]. Із зазначених тлумачень поняття особливого періоду стає зрозуміло, що умови проходження військової служби військовослужбовцями в особливий період дещо відрізняються від звичайних умов проходження військової служби. Пункт 1 Положення «Про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України», затвердженого Указом Президента України, визначає порядок проходження громадянами України військової служби у ЗСУ та регулює питання, пов'язані з проходженням такої служби під час виконання громадянами військового обов'язку в запасі, та пункт 251 Положення прямо зазначає, що в особливий період військовослужбовці проходять військову службу, резервісти призиваються на військову службу, а військовозобов'язані виконують військовий обов'язок у запасі в порядку, передбаченому цим Положенням та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють порядок проходження військової служби в особливий період. У зв'язку із цим ми можемо сказати, що одним з основних нормативно-правових актів, який регулює саме проходження військової служби в особливий період, є Положення [51]. У пункті 252 Положення передбачені відмінності, що настають після оголошення мобілізації і настання особливого періоду. Розглянемо основні, а саме: 1) призов на військову службу військовозобов'язаних і резервістів, за винятком осіб, зазначених у статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а також прийом громадян на військову службу за контрактом; 2) військовослужбовці Збройних Сил України звільненню не підлягають та продовжують проходити військову службу понад встановлені строки на період до оголошення демобілізації, крім випадків, визначених частиною восьмою статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Накази про звільнення з військової служби військовослужбовців, не виключених зі списків особового складу військових частин, підлягають скасуванню, крім наказів про звільнення у відставку військовослужбовців, визнаних за станом здоров'я непридатними до військової служби з виключенням з військового обліку, та в запас за

підставами, що відповідають підставам звільнення, визначеним частиною восьмою статті 26 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу». Саме на підставі підпункту 2 пункту 252 Положення, визначень понять «особливий період» та «мобілізація», викладених вище, виникає багато спорів щодо проходження військової служби в особливий період після закінчення контракту військовослужбовців. Неодноразово військовослужбовці зверталися з позовами до суду на предмет розірвання контракту про проходження військової служби у ЗСУ та звільнення від проходження служби у ЗСУ із займаної посади, мотивуючи це тим, що особливий період в країні відсутній. У відповіді тимчасово виконуючого обов'язки начальника Головного управління оборонного та мобілізаційного планування Генерального штабу ЗСУ генерал-майора Талалая В.Д. від 01.10.2015 № 322/2/8417 повідомляється, що відповідно до статті 1 Закону України «Про часткову мобілізацію» від 17.03.2014 № 303/2014 в Україні настав особливий період. Скасування особливого періоду буде здійснено окремим Указом Президента України «Про демобілізацію» після стабілізації обстановки на сході України. Враховуючи зазначене, на даний час в Україні діє особливий період [100]. Приписами ст. 1 Закону України № 3543-XII «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» передбачено, що особливий період продовжується з моменту оголошення рішення про мобілізацію та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудовний період після закінчення воєнних дій.

Мобілізацією є комплекс заходів, здійснюваних, серед іншого, з метою переведення ЗСУ на організацію і штати воєнного часу. Отже, закінчення періоду мобілізації не є самостійною підставою для припинення особливого періоду.

Таким чином, на підставі викладеного робимо висновок, що в Україні сьогодні діє особливий період і він завершиться після того, як буде видано Указ Президента України «Про демобілізацію», і закінчення періоду мобілізації не є самостійною підставою для припинення особливого періоду, а отже, необхідно:

1) розробити нормативно-правову базу щодо його припинення у вигляді постійного вдосконалення військового законодавства і військового права з урахуванням практики застосування Збройних Сил в антитерористичній операції;

2) створити умови належного реформування ЗСУ.

Для вдосконалення правового регулювання військової служби в особливий період потрібно:

1)розробити нові нормативно-правові акти з мобілізаційних питань та оборони;

2) розробити нові програми, стратегії для розвитку ЗСУ, що, у свою чергу, підвищить рівень обороноздатності України та зменшить кількість спірних питань щодо проходження військової служби у ЗСУ в особливий період .

До основних факторів, що безпосередньо впливають на комплектування ЗСУ військовослужбовцями є економічне становище країни та подальший його розвиток, економічна політика держави щодо Збройних сил України. Вплив економічного чинника проявляється у здатності держави надати гарантії щодо соціально-правового забезпечення на відповідному рівні для тих, хто проходить військову службу у ЗСУ та впливає на демографічну ситуацію, соціальні процеси, морально-психологічний стан військовослужбовців.

Аналіз взаємодії ТЦК та СП з місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування при вирішенні питань регулювання оборони в мирний час на рівні місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а отже, і статусу ТЦК та СП, показує на те, що поступово відбувається зміщення до посилення ролі органів місцевого самоврядування і ослаблення ролі ТЦК та СП як у повноваженнях по місцевому нормативному регулюванню питань оборони, так і в практичному вирішенні цих питань на місцевому рівні. У зв’язку з цим пропонуємо внести зміни в нормативно-правові акти, що регулюють основні аспекти діяльності та установлюють обсяги компетенції ТЦК та СП, як самостійних територіальних

органів Міністерства оборони України. Дані зміни мають зміцнити адміністративно-правовий статус ТЦК та СП, привести їх у відповідність із нормами Конституції України і чинного законодавства.

ВИСНОВКИ

Підкреслено низку зовнішніх та внутрішні чинники, які впливають на комплектування Збройних сил України. До зовнішніх чинників віднесено: тенденцію розвитку військово-політичної ситуації та можливі зміни рівня воєнної небезпеки; характер можливих збройних конфліктів у майбутньому, форми і способи застосування в них військ (сил); розвиток збройних сил суміжних держав, їх озброєння та військова техніка. До внутрішніх чинників - економічний (економічний стан держави та перспективи його розвитку, економічна політика держави стосовно Збройних сил України), соціальний, демографічний, нормативно-правовий, морально психологічний.

Успішна реалізація Концепції переходу ЗСУ до комплектування військовослужбовцями контрактної служби на період до 2025 року, затвердженої Указом Президента України від 7 квітня 2001 р. № 239, та Державної програми переходу Збройних Сил України до комплектування військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом, затвердженої Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 348, на думку автора, можлива за умови: розробки відповідної нормативно-правової бази та відповідних кваліфікаційних вимог щодо проходження військової служби за контрактом; установлення освітніх критеріїв, згідно з якими буде здійснюватися добір кандидатів; перегляду нормативно-правових актів, що регламентують порядок проведення військово-лікарської експертизи та медичного огляду у Збройних Силах; розробки методики оцінки рівня розумового та фізичного розвитку кандидатів для зарахування на військову службу тощо.

Необхідно відновити в повному обсязі дію соціальних гарантій пільг для військовослужбовців, передбачених законом України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей". Грошове забезпечення військовослужбовців контрактної служби потрібно підняти до рівня, який дозволить повністю компенсувати їх фізичні і моральні затрати, пов'язані з проходженням військової служби, і сприятиме підвищенню її престижу. Успіх на всіх зазначених напрямах цілком залежить від створення

системи якісного добору, підготовки і своєчасного підвищення кваліфікації кадрового резерву, продуманого використання стимулі у службовій кар'єрі, оплаті праці, протидії військовослужбовців тощо.

Підкреслюється розподіл людських ресурсів на першу і другу категорію резервістів. До резервістів першої категорії віднести військовозобов'язаних, які проходили військову службу та отримали під час проходження військово-облікову спеціальність. До резервістів другої категорії віднести військовозобов'язаних, які не отримали під час проходження військової служби військово-облікової спеціальності, або не призивалися на військову службу, а також військовозобов'язаних - жінок.

При створенні єдиної системи державного замовлення на підготовку військово-навчених людських ресурсів головну увага на нашу думку слід приділяти відпрацюванню змін до законодавчої та нормативно правової бази щодо визначення прав, повноважень, обов'язків і порядку співробітництва органів виконавчої влади, Міністерства освіти і науки України та Міністерства оборони України, порядку фінансових розрахунків, звітності, визначенню вищих навчальних закладів, професійно-технічних і загальноосвітніх навчальних закладів і навчальних військових частин, в яких проводити підготовку військово-навчених людських ресурсів.

З метою удосконалення призову комплектування силових структур України в сучасних умовах необхідним є удосконалення військово патріотичного виховання, системи підготовки громадян до військової служби та створення системи рекламування військової служби за контрактом. Необхідно передбачити в програмах патріотичного виховання та планах заходів з військово-патріотичного виховання молоді окремий розділ заходів, спрямованих на формування у молоді позитивного сприйняття військової служби за контрактом, з використанням шефських зв'язків військових частин ЗСУ та інших військових формувань України із регіонами України, трудовими колективами, громадськими організаціями, навчальними закладами та закладами культури. Розробити систему заходів щодо збереження та підвищення інтелектуального потенціалу ЗСУ.

З урахуванням умов проведення роботи з військової професійної орієнтації молоді на етапах переходу ЗСУ до комплектування військовослужбовцями контрактом необхідно на законодавчому рівні передбачити впровадження подвійного статусу викладачів допризовної підготовки, а саме: використання штатних посадових осіб філій територіальних центрів комплектування для проведення занять з допризовної підготовки у декількох навчальних закладах на договірних засадах з використанням навчально-матеріальної бази вищих навчальних закладів, професійно-технічних і загальноосвітніх навчальних закладів або військових частин та військових навчальних закладів.

Виходячи з нових аспектів оборонних завдань і новизни вітчизняних правових інститутів, важливим є вивчення та раціональне використання досвіду правового регулювання суспільних відносин у сфері оборони у ряді країн, що близькі до України за системами державного правління, характером і змістом оборонних завдань. Серед прогресивних моментів щодо правового регулювання даної сфери є: конституційне закріплення принципу поділу влад; правова фіксація повноважень органів законодавчої, виконавчої і судової влади у сфері оборони, наділення їх реальними механізмами стримувань та противаг, узгодженість підзаконних правових актів з актами, що мають вищу юридичну силу; чітка регламентація надзвичайних повноважень державних органів у період введення воєнного чи надзвичайного стану; розмежування питань загального від адміністративного та оперативного управління збройними силами з боку державних органів; ліквідація паралелізму та дублювання у діяльності державного механізму; правова регламентація: використання збройних сил не за призначенням, залучення цивільних осіб для потреб оборони; затвердження концептуальних документів у сфері оборони парламентом; чітке визначення підстав юридичної відповідальності вищих державних органів щодо питань розробки і реалізації оборонної політики; узгодженість законодавчого визначення назви Збройних Сил з їх функціональним призначенням.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Акт проголошення незалежності України: Постанова Верховної Ради України від 24 серпня 1991 року. *Відомості Верховної Ради України*, 1991. № 38. - Ст.5021.

2. Аналіз державної політики у сфері національної безпеки і оборони України. - К.: НІС стратегічних досліджень, 2015. 48 с.

3. Андріянова Н.М. Методологічні основи трансформації Збройних Сил як провідного елементу сектору безпеки країни S.P.A.C.E. 2017. № 6. С.56-62.

4. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія / В.О. Антонов; наук. ред. Ю.С. Шемшученко. Київ : ТАЛКОМ, 2017. 576 с.

5. Антошин В.М. Адміністративно-правовий статус військового комісара: автореф. дис. … канд. юрид.наук: 12.00.07. Київ, 2013.

6. Артюшин Л. Теоретичні аспекти стратегій воєнної безпеки суспільства і держави: монографія / Л. Артюшин, Г. Костенко. Харків: Вид-во Нац. унту внутр. справ, 2003. 198 с. С.163.

7. Бегма В.М. Військово-технічне співробітництво в умовах глобалізації: український вимір: збірник матеріалів “круглого столу” Київ.: НІСД, 2011. 80 с.

8. Бережинський В. Гармонізація відносин між військовими і суспільством *Національна безпека і оборона*. 2000. № 11. С. 59-67.

9. Біла книга України 2005. Оборонна політика України. К. : МО України, 2006. 96 с.

10. Біла книга України 2006. Оборонна політика України. К. : МО України, 2007. 95 с.

11. Богданович В.Ю. Воєнна безпека України: методологія дослідження та шляхи забезпечення: моногр./ В.Ю. Богданович. К.: Тираж, 2003. 322 с.

12. Богданович В. Забезпечення національної безпеки України потребує розробки концепції мереж центричної війни. *Оборонний вісник*. Центр воєнної політики та політики безпеки, 2012. № 2. С. 2-6.

13. Бурячок А. Український словник для військових / А. Бурячок, М.

Демський, Б. Якимович: [Майже 32 тис. слів і словосполук]. – Київ.: Варта, 1995. 383 с.

14. Василенко О.В. Методологічні аспекти формування державної військовотехнічної політики Зб. наук. праць ЦНДІ озброєння та військової техніки ЗС України. Вип. 15. К.: ЦНДІ ОВТ ЗС України, 2010. С. 88-104.

15. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. І голов. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

16. Виконавча влада і адміністративне право / За заг. ред. Авер'янова В.Б. К.: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. 668 с.

17. Військовий експерт назвав цю доктрину продовженням радянської традиції URL:www.glavnoe.ua.news/ p.240530 (дата звернення 23.10.2024).

18. Воєнна доктрина України : Указ Президента України № 555/2015 від 24.09.2015 р. URL : http://www.president.gov.ua/documents/5552015-19443 (дата звернення 27.10.2024).

19. Воронкова В.Г. Публічне управління та адміністрування в умовах інформаційного суспільства: вітчизняний і зарубіжний досвід: монографія / За заг. ред. Сергія Чернова, Валентини Воронкової, Віктора Банаха, Олександра Сосніна, Пранаса Жукаускаса, Йоліти Ввайнхардт, Регіни Андрюкайтене; Запоріз. держ. інж. акад. Запоріжжя: ЗДІА, 2016. 606 с.

20. Воронкова В.Г., & Кивлюк О.П. Концепція активного відповідального громадянства для демократії і громадянського суспільства. HUMANITIES STUDIES: збірник наукових праць / Гол. ред. В. Г. Воронкова. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Випуск 11 (88). С. 210-119. URL: http://humstudies.com.ua/article/view/261926 (дата звернення 27.10.2024).

21. Воронкова В. Г., Череп А.В., Череп О.Г. Європейська візія пізнання людини як найвищої цінності гуманізму. Modern trends in science and practice. Volume 2 : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing. Services, 2022. 181 p. C.71-80 DOI: 10.51587/9781-7364-13364-2022-006-71-80.

22. Горбулін В. Активність Кремля – прямий наслідок надміру «акуратної» європейської політики у сфері безпеки / В. Горбулін // Дзеркало

тижня, 2019. 21 січня.

23. Гошовська В.А. Актуальні питання гуманітарної та соціальної розвитку в Збройних Силах України *Наука і оборона*. 2004. №2. С. 7-14.

24. Гриненко О.І. Проблеми формування цивільно-правових відносин в Україні *Наука і оборона*. Київ.: Техніка, 2002. №2. С.36-41.

25. Державне та регіональне управління: [підручник] / Є.Г. Карташов, В.В. Євдокимов, І.О. Драган, О.І. Дацій та ін.; за заг. ред. Є.Г. Карташова. – Київ : Освіта України, 2019. 248 с.

28. Державна комплексна програма реформування та розвитку Збройних Сил України до 2018 року. – К.: МО України.2012. С. 3-5.

27. Державна програма розвитку Збройних Сил України на 2006-2011 роки (Основні положення): Указ Президента України від 27 груд. 2005 р. № 1862-25т/2005. К.: МО України, 2005. С. 2-3.

28. Закон України “ Про національну безпеку України” *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 31. Ст.241.

29. Закон України “Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях” *Голос України*. 2018. 3 лютого.

30. Затинайко О.І. Проблеми реформування та застосування Збройних Сил України *Наука і оборона*. 2013. № 1. С. 11-22.

31. Качуренко Ю.К. Декларація про державний суверенітет України прийнята Верховною Раою Української РСР 16 липня 1990 року / Ю.К. Качуренко *Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи*. Київ. : Укрінформ,1992. С. 7-12.

32. Кобко Є.В. Моніторинг загроз національній безпеці держави; зарубіжний досвід та українські реалії *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 1 (106). С.123-134.

33. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). № 30. Ст. 17 . Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/ show/254к/96-вр.(дата звернення 25.11.2024).

34. Концепція гуманітарного та соціального розвитку в Збройних Силах України: Указ Президента України від 12 січня 2004 року. / Офіційний сайт Президента України http://www/president.gov.ua/documents/(дата звернення 17.09.2024).

35. Концепція кадрової політики в Збройних силах України: Наказ Міністра оборони України від 27.11.2007 №659 / код доступу: офіційний сайт Міністра оборони України: www.mil.gov.ua/(дата звернення 20.10.2024).

36. Концепція оборони та будівництва Збройних Сил України Постанова Верховної Ради України від 11 жовтня 1991 р. № 1659-XII //Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1991, № 51, ст. 729.

37. Коробко В.П. Збройні Сили України в єдиній державній системі цивільного захисту населення й територій *Наука і оборона.* 2011. № 3. С. 17-21.

38. Кузьо Т. Національна безпека України. Київ. : *Наукова думка*, 1994. С. 7.

39. Матюх М. Професійній армії в Україні бути! *Військо України*, 2001. №3-4. С. 13-15.

40. Москаленко В.Ф. Медико-демографічні аспекти комплектування Збройних сил України / В.Ф Москаленко, О.Г. Шекера. Київ.: ЕКМО, 2007.184 с.

41. Мосов С. Загальні тенденції сучасної збройної боротьби *Оборонний вісник*. Центр воєнної політики та політики безпеки. 2011. № 5. С. 24-28.

42. Оборонне планування: загальна логіка, структура та взаємозв'язок документів *Наука і оборона*, 2015. № 2. С. 15-21.

43. Звернення до військовослужбовців, які проходять військову службу на території України та за її межами *Слава Батьківщини*, 1992. 10 січень С. 45-52.

44. Павленко М.П. Формування бюджету Міністерства оборони України в межах короткострокового оборонного планування *Наука і оборона*, 2008. №1. С. 24-25.

45. Паламарчук В.О. Законодавчий аспект реформування Збройних Сил

України *Людина і політика*. Київ. : 2002. № 4. С 137 – 146.

46.Паламарчук В.О. Організаційно-правові засади проходження військової служби за контрактом у Збройних Силах України: Дис. Канд. Юрид. Наук.: спец. 12.00.07 / Паламарчук В.О. К., 2002. 194 с.

47. Переформування військкоматів у територіальні центри комплектування пройде у два етапи. За інформацією Головного управління персоналу Генерального штабу ЗС України. URL: https://www.ukrmilitary.com/2017/06/pereformuvannya-viskkomativ-u-tck-ta sp. html (дата звернення: 12.09.2024).

48. Погібко О.І. Доктрина України-нормативно–правове підгрунтя законодавчого забезпечення оборони держави *Прикарпатський юридичний вісник.* 2015. Випуск 3(9) С.16-24.

49. Погібко О.І. Доктрина України-нормативно–правове підгрунтя законодавчого забезпечення оборони держави *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Випуск 3(9) С.16-24.

50. Погібко О. Концептуальні засади нової воєнної доктрини *Юридичний вісник*, 2013. №3. С.72-81.

51. Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних Силах України : Указ Президента України від 10 грудня 2008 р. № 1153/2008 URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1153/2008/ print1458027752494858. (дата звернення 02.11.2024).

52. Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки :Постанова Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 р. № 154.

53. Полторак С.Т. Головне завдання – підвищення обороноздатності держави *Наука і оборона*, 2015. № 2. С. 3-8.

54. Полумієнко С.К. Інформаційні технології: економіка та безпека *Національна безпека: український вимір: зб. наук. праць Інституту проблем національної безпеки*.№ 6(25).К. : ІПНБ. –2009. С. 31-41.

55. Поняття національної безпеки в контексті національних інтересів України /О.М. Гончаренко, Е.М. Лисицин, В.Б. Вагапов *Наука і оборона*, 2002.

№ 1. С. 18-24.

56. Порошенко П.О. Виступ Президента України – Верховного головнокомандувача Збройних Сил України 2 вересня 2015 року на засіданні Ради національної безпеки і оборони України URL: www.president.gov.ua/.../vistup-prezidenta-ukrayini-p. (дата звернення 11.11.2024).

57. Проблеми комплектування Збройних Сил України військовослужбовцями служби за контрактом: соціальний аспект аналізу: монографія / [Глушкова Т.Д., Єфімова В.В., Печенюк І.С, Пономарьов О.В. і т. д.]: / під ред. Шевченко М.М. К.: Видавництво Національної академії оборони України, 2007. 172 с.

58. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 р. № 2232 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України, 1992. № 27. Ст. 385. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2232-12 (дата звернення 08.08.2024).

59. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення окремих питань виконання військового обов'язку та ведення військового обліку: Закон України від 30 березня 2021 року, № 1357-IX // *Відомості Верховної Ради (ВВР),* 2021, № 29, ст.234.

60. Про Воєнну доктрину України: постанова Верховної Ради України від 19.10.1993 № 3529-XI // *Відомості Верховної Ради України*. 1993. №43. С. 409.

61. Про Воєнну доктрину України: Указ Президента України від 15 червня 2004 року № 648/2004 *Офіційний вісник України*, 2004. № ЗО. 13 серпня.

62. Про Воєнну доктрину України: Указ Президента із змінами, внесеними згідно з Указами Президента № 702/2005 від 21.04.2005, та № 518/2009 від 08.07.2009) *Офіційний вісник України*, 2004. № ЗО. 13 серпня.

63. Про Воєнну доктрину України у редакції Указу Президента України від 08 червня 2012 року № 390/2012). URL: www. zakon3.rada.gov. ua /laws (дата звернення 15.10.2024).

64. Про державну програму переходу Збройних Сил України до комплектування військовослужбовцями, які проходять військову службу за контрактом: Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 348 / 2002. / Офіційний вісник України від 27.04.2001 2002 р., № 15 стор. 20, стаття 644, код акта 18411/2001.

65. Про загальний військовий обов'язок і військову службу: Постанова Верховної Ради України від 31.01.1992 № 2085-XII //*Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1992, N 18, ст. 237.

66. Про заходи реформування гуманітарної сфери Збройних сил України Указ Президента України від 25 жовтня 2003 року *Народна армія,* 2003. 24 жовтня.

67. Про затвердження Положення про територіальні центри комплектування та соціальної підтримки: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 154 /Офіційний вісник України від 03.06.2022 – 2022 р., № 43, стор. 142, стаття 2325, код акта111517/2022.

68. Про затвердження Положення про військові комісаріати: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 червня 2013 р. № 389 / Кабінет Міністрів України. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/389-2013-п (дата звернення: 09.08.2024.

69. Про затвердження положень про допризовну підготовку і про підготовку призовників з військово-технічних спеціальностей: Кабінет Міністрів України; Постанова, Положення від 30.11.2000 №1770 / *Офіційний вісник України* від 22.12.2000 – 2000 р., №49, том 1, стор. 78, стаття 2121, код акта 17307/2000.

70. Про затвердження про порядок застосування зброї та спеціальних засобів під час охорони державного кордону і виключно (морської) економічної зони України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.06.1998 № 789 / *Офіційний вісник України* від 18.06.1998 – 1998 р., № 22, стор. 32, код акта 5435/1998.

71. Про Збройні Сили України: Закон України від 06.12.1991, № 1934-XII /Відомості Верховної Ради України від 03.03.1992 – 1992 р., № 9, ст. 108.

72. Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України : Указ Президента України № 92/2016 від 14.03.2016 р. URL : http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832(дата звернення13.11.24).

73. Про місцеве самоврядування: Закон України від 21 травня 1997 р. – Київ.: Парламентське видавництво, 1997. 100 с.

74. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України, 1993. № 44. – Ст. 416. Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3543-12 (дата звернення 17.11.2024).

75. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року N 2469-VIII /Відомості Верховної Ради (ВВР), 2018, № 31, ст.241.

76. Про Національну гвардію України: Закон України від 04.11.1991, № 1774-XII /Відомості Верховної Ради України від 08.01.1992 – 1992 р., № 1, стаття 1.

77. Про невідкладні заходи щодо забезпечення національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України: Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 01 березня 2014 року. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001525-14#Text (дата звернення 22.11.2024).

78. “Про нову редакцію Воєнної доктрини України”: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року№ 555/2015 // Урядовийкур’єр, 2015. 26. вересня.

79. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932 [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України, 1992. № 9. – Ст. 106. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/ laws/show/1932-12 (дата звернення 27.10.2024).

80. Про оборону України : Закон України // Законодавство України з питань військової сфери [Текст]: зб. закон, та інш. норм.-прав. акт. Київ .: Азимут-Україна,2003.

81. Про організацію оборонного планування України: Закон України від 18 листопада 2004 року № 2198-IV *// Відомості Верховної Ради України*, 2005.

№ 4.С. 97.

82. Про положення про проходження військової служби відповідними категоріями військовослужбовців: Указ Президента України від 07.11.2001 №1053/2001 Офіційний вісник України від 30.11.2001 - 2001 р., №46, стор. 68, стаття 2039, код акту 20463/2001

83. Про порядок обчислення вислуги років, визначення та виплати пенсій і грошової допомоги особам офіцерського складу, прапорщикам, мічманам, військовослужбовцям надстрокової служби за контрактом, особам начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ та членам їх сімей: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.1992 №393 / *Урядовий кур'єр,* 1992. № 17. 23 липня.

84. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України: Указ Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 // *Офіційний Вісник України*, 2015. № 43. С. 874.

85. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 20.12.1991, № 2011-XII /*Відомості Верховної Ради України* від 14.04.1992 – 1992 р., № 15, стаття 190.

86. Радецький В.Г. Боєготовність, дисципліна, професіоналізм – ознаки сучасної армії *Народна армія* 1993. 6 грудня. С. 51-56.

87. Радковець Ю.І. Ознаки технологій "гібридної війни" в агресивних діях Росії проти України *Наука і оборона*, 2014. № 3. С. 36-42.

88. Речич С.Л. Шляхи використання досвіду трансформації збройних сил європейських країн у процесі розвитку Збройних Сил України / С.Л. Речич, В.І.Коряк // Оборонний вісник, 2011. № 2. С. 15-18.

89. Розвиток системи управління в ЄС: досвід для України : наук.-метод. розроб. / [О. Я. Красівський, П. В. Когут, О. С. Киричук та ін.]. К. : НАДУ, 2012. С. 25, 26.

90. Ситник Г. П. Державне управління у сфері національної безпеки (концептуальні та організаційно-правові засади) : підручник. К. : НАДУ, 2011. С. 220.

91. Слипченко В.И. Войны шестого поколения. Оружие и военное

искусство будущего / В.И. Слипченко. - Вече. 2002. 384 с.

92. Стратегія воєнної безпеки України Воєнна безпека - всеохоплююча оборона затверджена указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021.

93. Стратегія національної безпеки України затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 р.№287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:www.zakon5.rada.gov.ua/laws/ show/287/2015(дата звернення 24.09.2024).

94. Стукалін Т. Суть та особливості державного управління у сфері оборони//Збірник наукових праць, 2013. Випуск №36. С. 112-117

95. Управління Прес-служби МО України від 16 лютого 2002 року [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://www.mil.gov.ua/index. php?lang=ua (дата звернення 10.10.2024).

96. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду по справі від 23.03.2016 № 825/139/16 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. - Режим доступу : http://www. reyestr.court.gov.ua/Review/56674621(дата звернення 15.09.2024). .

97. Флурі Філіпп, Бадрак Валентин. Сучасний досвід призову на строкову службу та формування військового резерву // Ф. Флурі, В. Бадрак. - Женева - Київ, 2017. 81 с.

98. Шамрай В.О. Військові формування та військова служба, організаційно-правові та управлінські аспекти: [Монографія] / В.О. Шамрай. - К., 1998. 225 с.

99. Шемшученко Ю.С. Юридична енциклопедія / Ю.С. Шемшученко. – К.: Українська енциклопедія ім. М.П.Бажана, 1998. Т.1. С. 458-459.

100. Щодо особливого періоду : Лист тимчасово виконуючого обов’язки начальника Головного управління оборонного та мобілізаційного планування Генерального штабу Збройних Сил України генерал-майора Талалая В.Д. від 01.10.2015 № 322/2/8417 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ MUS25635.html. (дата звернення 10.11.2024).

101. Юрій І.А. Державна безпека України в контексті прийняття нової воєнної доктрини Право і суспільство, 2016. №4. - С.15-25.

103. https://armyinform.com.ua/2020/02/28/kvartyrna-problema-vidteper-bude-novyj-pidhid-do-snaryada/) (дата звернення 12.11.2024).